

Priručnik

Društvena transformacija i pomirenje u Bosni i Hercegovini

Photo by [Chronis Von](#) on [Unsplash](#)

Sadržaj

Predgovor	1
Uvod	2
1. Dio: Rat i mir u bosanskom kontekstu	4
2. Dio: Društvena transformacija i pomirenje (STaR)	9
3. Dio: Pristupi i odlike u radu sa odraslima i mladima	12
4. Dio: Pristupi, metode i alati	15
Pristup 1: Rad sa onima koji su direktno pogođeni kako bi se iskreno razgovaralo o uticajima masovnog nasilja	16
<i>Razgovori za okruglim stolom</i>	24
<i>Filmske projekcije</i>	27
<i>Osnovna pravila za dijalog</i>	30
<i>Osnove pri vođenju sesija</i>	31
Pristup 2: Međuetnički dijalog među mladima poslijeratne generacije	32
<i>Mirovni kamp</i>	34
<i>Mirovni karavan</i>	42
<i>Radionica o identitetu I i II</i>	44
<i>Radionica o predrasudama i stereotipima</i>	46
<i>Radionica: rasprava ili dijalog</i>	47
<i>Nivoi radionice za izgradnju mira</i>	49
<i>Osmišljavanje lokalnih inicijativa</i>	50

Sadržaj

Pristup 3: Rad na integrisanju postratne generacije mladih	54
<i>Omladinski klubovi</i>	57
<i>Akademija Omladinskog rada (PAOR)</i>	59
Pristup 4: Učenje o uključivanju i društvenom iscjeljivanju na prepoznatljiviji način	62
<i>Radionice na temu ljudskih prava</i>	65
<i>Sarajevo Film Festival</i>	67
<i>Međunarodni teatarski festiaval MESS</i>	69
<i>#hajmopričat: Online platforma za mlade</i>	72
<i>Kuhinjski sto - primjer pripremne radionice</i>	74
Dodatak I: Organizacioni pregled STaR konzorcijuma	75
Dodatak II: Akteri i stremljenja na polju gradnje mira u Bosni i Hercegovini	81

Predgovor

Ovaj priručnik zajednički je projekat organizacija koje su surađivale na projektu Društvena transformacija i pomirenje (STaR): Centar za izgradnju mira (CIM), Mali Koraci, Inicijativa mladih za ljudska prava (YIHR), PRONI Centar za razvoj mladih (PRONI) i Karuna Center za izgradnju mira. Detaljno prikazuje našu filozofiju u praksi, pristupu i metodologiji, kao i dijalog i alat za osposobljavanje u nadi da će biti od koristi drugim graditeljima mira u promociji društvenog oporavka u Bosni i Hercegovini (BiH), kao i u drugim zemljama koje se oporavljaju od masovnog nasilja. Projekat je u isto vrijeme uključivao rad kako sa odraslima, koji su preživjeli strahote rata u Bosni i Hercegovini, tako i sa mladima koji su odrastali pod sjenkom rata uglavnom u jako podjeljenim zajednicama, gdje su bili izloženi pristrasnim poslijeratnim narativima te imali malo prilika razumjeti proživljeno iskustvo i perspektivu druge strane.

Masovno nasilje, posebno u slučajevima kada su civili u isto vrijeme i žrtve i izvršioци zločina, kida društveno tkivo, ostavljajući iza sebe duboke podjele i nepovjerenje. Ne iznenađuje da ono što slijedi je nevoljkost da se govori o onome što se dogodilo, a još manje da se adresiraju psihološki i društveni uticaji. U toj šutnji, narativi okrivljavanja postaju ukorijenjeniji, a podjele postaju izloženije manipulaciji i politizaciji, koje ako se ne prekinu, mogu vrlo lako dovesti do budućih ciklusa nasilja.

Srž ciljeva i metodologije ovog projekta je stvoriti sigurne prostore za autentičandijalog, u kojem bi ratne rane bile zajednički priznate, a pristrasni narativi zajednički razoružani. Ovo su dva ključna koraka na putu ka istinskom društvenom iscjeljenju i pomirenju.

Nijedan priručnik za izgradnju mira se ne bi trebao tretirati kao knjiga recepata, s obzirom da svaki kontekst, u BiH ili bilo gdje drugo ima vlastitu, jedinstvenu i uvijek promjenljivu društvenu dinamiku. Zato podstičemo čitaoce da koriste ponuđeno kao ilustracije pristupa i tehnika koje se mogu upotrijebiti, ali se trebaju prilagoditi. Nadamo se da će ovo našim kolegama, graditeljima mira, dati hrabrosti da naprave korak dalje od pristupa gradnji vještina i uključe se u težak posao preobražaja sukoba. Iako takav rad zahtjeva veliku brigu kako bi se osigurao konstruktivan proces, prema našem iskustvu, jednom kada se prevladaju početne barijere, on se susreće s oduševljenjem, gdje primjećujemo da kao i nakon rata, većina ljudi žudi za mirom.

Mi iz Karuna Centra bi željeli izraziti duboku zahvalnost našim bosanskohercegovačkim partnerima na njihovoj mudrosti, spremnosti da se suoče sa ogromnim izazovima i dubokoj posvećenosti u stvaranju mirne, multikulturalne budućnosti svoje zemlje. Također bi smo željeli zahvaliti Američkoj agenciji za međunarodni razvoj (USAID) na izdašnoj podršci koja je omogućila STaRprojekat.

Olivia Stokes Dreier
Izvršna direktorica
Karuna Center za izgradnju mira

Uvod

U periodu od 2018. do 2020. projekat za Društvena transformacija i pomirenje (STaR) je bio implementiran na deset lokacija širom Bosne i Hercegovine (BiH). Projekat se fokusirao na preobražaje odnosa u poslijeratnom društvu izgradnjom posvećenosti ka međuetničkom poštovanju i saradnji u različitim grupama mladih i prenošenjem poruka o preobražaju i pomirenju široj javnosti u ciljnim zajednicama. Projekat je realizovalo pet partnerskih organizacija: Karuna Centar za izgradnju mira, sa sjedištem u Sjedinjenim Državama, Centar za izgradnju mira (CIM) inicijativa mladih za ljudska prava (YIHR), Mali Koraci i PRONI Centar za razvoj mladih (PRONI), bazirane u BiH, a finansiran od strane USAID BiH.

Ovaj vodič je produkt STaR projekta koji spaja stručnost organizacija koje sprovode projekat i svih istaknutih lidera na polju izgradnje mira u Bosni i Hercegovini. Vodič detaljno opisuje višestrani pristup preobražaju odnosa i razmišljanja u društvu koje se oporavlja od masovnog nasilja kroz četiri prevladavajuća pristupa:

1. Omogućavanje otvorenog i iskrenog dijaloga o uticajima nasilja i diskriminacije na one koji su direktno pogođeni;
2. Omogućavanje međuetničkog dijaloga među mladima u poslijeratnoj generaciji;
3. Razvoja integracije u međuetničkim zajednicama;
4. Učenja o uključivanju i društvenom iscjeljenju kroz poznatiju prizmu kao što su film, teatar i ljudska prava.

Vodič detaljno opisuje ova četiri pristupa i podržavajuće metode za olakšavanje društvenog iscjeljenja u današnjoj BiH, društvu u kojem je veliki dio populacije direktno doživio masovno nasilje, a poslijeratna generacija duboko pogođena naslijeđem rata. Metode i alati ispitivani u ovom vodiču su doveli do zaista preobražavajućih rezultata, ali oni su samo jedan dio dugog puta ka iscjeljenju.

Korištenje priručnika: Iako je postavljen u bosanskohercegovački kontekst, priručnik je namijenjen za upotrebu u svakom društvu koje se oporavlja od masovnog nasilja i njegovog naslijeđa. Vodič služi kao alat za preobražavanje odnosa odraslih koji su preživjeli sukob i poslijeratnih generacija mladih. Može se koristiti za dalje jačanje postojećeg rada u izgradnji mira u društvima u kojima su podjele imale ozbiljan uticaj, kao i alat za donošenje prizme mira za opšti razvoj zajednice, obrazovanja ili

rad u socijalnim službama u poslijeratnom kontekstu. Detaljna objašnjenja svakog metodološkog pristupa i primjera alata treba da služe čitaocu kao nijansirano razumijevanje šire metodologije STaR projekta u preobražavanju i iscjeljenju društva koje se još uvijek hvata u koštac sa ranama od rata. Alati i metode mogu se koristiti pojedinačno ili integralno kao dio šireg vlastitog pristupa implementatora.

Priručnik je organizovan u pet glavnih odjeljaka: 1) pozadinski odjeljak kako bi obrazovao korisnika o kontekstu sukoba i mira iz kojeg je ovaj priručnik proizašao; 2) uvod u STaR projekat i partnere koji služe kao primjer za okvirno razumijevanje kako se metode i alati mogu integrisati; 3) pregled metodologije koja poziva na poseban pristup u radu sa poslijeratnim generacijama mladih i odraslih koji su preživjeli nasilje; i 4) opis svakog pristupa sa pratećim metodama i alatima. Korisnik će u dodacima moći pronaći dodatne resurse i informacije o bosanskohercegovačkim organizacijama za izgradnju mira.

1. *Dio: rat i mir u bosanskohercegovačkom kontekstu*

Kontekst konflikta

Ključ u korištenju alata i metoda ovog priručnika, je u razumijevanju konteksta iz kojeg su razvijeni i korišteni. Ovi alati mogu biti korišteni u drugim zajednicama i društvima koja izlaze ili se suočavaju sa dubokim nasljeđem masovnog nasilja. Ipak, suštinska polazna tačka je u razumijevanju specifičnog konteksta iz kojeg su ovi alati i metode rođeni.

Sukob ima duboke korijene u BiH. Poslijeratne segregacije i struktura u podjeli vlasti, vjerovatno potpomognuta Dejtonskim sporazumima, nastavile su da pojačavaju destruktivnu politizaciju etničke pripadnosti od rata 1992-1995, što je rezultiralo sa 100,000 ubistava po etničkom osnovu, polovinom raseljenog stanovništva, koncentracionim logorima, logorima za silovanje, konkurentnim narativima u viktimizaciji te višestrukim neadresiranim traumatičnim ranama.

Danas, etnički bazirane političke stranke kontrolišu većinu radnih mjesta, u vlasništvu su većine medija, utiču na školstvo i imenuju univerzitetske uprave. Lojalnost stižu stvaranjem osjećaja kod građana da su ovi osnovni aspekti života ugroženi, naglašavajući ratne uvrede koje su okoštane u međusobnim isključujućim identitetima i pogledu na historiju, koji se danas uopšteno nazivaju "narativima." Sljedeće se smatra konkurentnim---osoba ne može prihvatiti tuđi stav kao valjan bez da ne umanjí svoj. Izuzev Sarajeva, sa svojom dugom historijom etničke i vjerske integracije, učesnici većine gradova i mjesta u kojima je sproveden STaR projekat su prijavili međuetničke interakcije kao rijetku pojavu u svojim zajednicama.

Ojačan prostornim i geografskim podjelama izolacionizam direktno utiče na poslijeratnu generaciju mladih koji su jako malo izloženi drugim etničkim i vjerskim grupama. Obrazovne strukture i politike, kojima nedostaje centralno upravljanje, su određene etno nacionalističkim strankama i mnogi mladi još uvijek pohađaju etnički podjeljene škole. Čak i na univerzitetkom nivou, fakulteti se uglavnom ne angažuju u demokratskim programima i ne koriste interaktivne nastavne metode; obrazovanje se često "koristi u svrhu političke indoktrinacije omogućavajući manipulisanje nastavnicima, studentima te indirektno i roditeljima studenata."¹ Samo 13%

¹ Pašalic-Kreso, A. 2008. 'The war and post-war impact on the educational system of Bosnia and Herzegovina'. In: International Review of Education, 54(3-4), 353–374

studenata je izjavilo kako ima stalne međuetničke interakcije.² Iako su, usljed emocionalne težine dugotrajnog sukoba mnogi ljudi svih starosnih grupa demoralisani i umorni, 73% ispitanih Bosanaca i Hercegovaca se još uvijek slaže da je “za nas bolje ako društvo čine ljudi iz različitih nacionalnosti, religija i kultura.”³ Uprkos socijalnom pritisku, građani pokreću međuetničke programe ili privatno izjavljuju da žele veću integraciju.

Upravo na ovoj pozadini podjela, frustracije i nade pojavilo se mirovno obrazovanje i gradnja istog u BiH.

Dolazak mirovnog obrazovanja u Bosnu i Hercegovinu

Mirovno obrazovanje započelo je u BiH 1995., neposredno nakon završetka rata. Prvi edukacijski programi u kojima su Bosanci i Hercegovci učestvovali, su bili iz Hrvatske, Njemačke i Ujedinjenog Kraljevstva. Proces demokratizacije koji je uslijedio zahtijevao je aktere koji su mogli da donesu promjenu i koji su imali kritičku svjest, želju i znanje da izgrade novo, poslijeratno društvo. Postojala je ogromna potreba za psihosocijalnim projektima i mirovnim obrazovnim programima koji su mogli adresirati sveprisutne ratne traume. Mnogi ljudi su čeznuli za prijeratnim međuetničkim odnosima i izvještavali su kako im je drago da je neko sa “neprijateljske strane” još uvijek živ. Ova čežnja za povezivanjem i potreba za iscjeljenjem ratnih rana je dovela do interesovanja, bar u nekim krugovima, za programima koji se bave promocijom pomirenja. Istovremeno, međunarodno finansiranje projekata za mirovno obrazovanje počelo je da se slijeva u BiH i privuklo mnoge kao konstruktivan i progresivan način zarade za život.

U to vrijeme, pa i danas, mirovni rad je trebao probiti brojne kulturološke barijere, ostatke ne samo od nasljeđa socijalističkog sistema, već i od općenito bosanskohercegovačke tradicije. Pristupi koji su promovisali interakciju i dijalog, za razliku od standardnog alata predavanja su izazivali nelagodu. Za mnoge učesnike programa mirovnog obrazovanja je bilo teško izgraditi svijest o procesu učenja gdje su treneri imali samo ulogu voditelja diskusije. Postojala je potražnja za predavačima koji nisu zahtjevali grupna učešća, te implicitno očekivanje da će moćnik riješiti probleme u društvu, preuzeti odgovornost i voditi ljude. Svaka druga metoda mirovnog obrazovanja bila je nepoznata i strana. Metode mirovnog obrazovanja koje

² Page 42, http://www.measurebih.com/uimages/MEASURE-BiH_NSCP2016_FindingsReport_0511201720formatted.pdf

³ Pew Forum, <https://www.pewforum.org/2017/05/10/religious-belief-and-national-belonging-in-central-and-eastern-europe/>

su uključivale preuzimanje odgovornosti su smatrane “političkm” i javnost je uopšteno vjerovala da su imali mali uticaj na takve procese.

I pored i zbog ovih prepreka, da bi mirovno obrazovanje postalo efikasno, bilo je neophodno da se građansko obrazovanje odvija paralelno kako bi građani prepoznali vlastiti kapacitet uticaja na svoje okolnosti. Međutim, budući da je proces demokratizacije bio u početnim fazama, u stvarnosti su građani zaista imali vrlo mali stepen uticaja radeći protiv ovih barijera u pokušajima da stvore sistem koji još uvijek nije postojao. Da bi se stvorio pritisak odozdo prema gore za angažman u procesu demokratizacije, bilo bi potrebno građanstvo koje to i zahtjeva-duboko izazovni proces usred postojećih okolnosti. Razumijevanje, prihvatanje i pretpostavljanje građanske odgovornosti je proces koji zahtjeva sveukupni društveni preobražaj koji je još uvijek u toku.

Tokom ovog perioda, a očigledno i danas, političke elite su na mlade gledale kao na problem, a ne kao na resurs za moguće promjene. Sastavno s tim, etničke tenzije među mladima su odjekivale i nastavljale ponavljati narative predrasuda usađivanih od starijih generacija, a koji veći dio društva nije prepoznao kao problematične ili kontraproduktivne za uspostavljanje dubljeg, stabilnijeg mira. Kao odgovor na to, formirane su mnoge omladinske organizacije, poput PRONI, koje su počele da pristupaju odozdo prema gore pristupu angažovanja mladih aktivista, graditelja mira i zastupnika. Takvim inicijativama, mladi su počela zauzimati odvojeno, ali jednako važno mjesto u uvodu Bosne i Hercegovine u izgradnju mira.

Nakon ovog početnog uvoda u izgradnju mira i građanskog obrazovanja, uslijedila je druga faza mirovnog obrazovanja, od 2000-2010. Miramida, Centar za nenasilno djelovanje (CNA) i Regionalna adresa za nenasilno djelovanje (RAND) su bile dvije vodeće organizacije za izgradnju mira tokom tog vremena, a obrazovanje koje su pružali mnogim pojedincima iznjedrilo je mnoge nove organizacije, svaka sa usvojenim stranim metodologijama koje su predstavljene i prilagođene kontekstu Bosne i Hercegovine. Tokom ovog perioda, mnogi uticajni graditelji mira - Jean Paul Lederach, Marshall Rosenberg, Adam Seligman, Mohammed Abu-Nimer, Paula Green i mnogi drugi - došli su u BiH kako bi razumjeli Balkanski kontekst, dijeleći svoja znanja i praksu u tom procesu.

Tokom sljedeće dekade (2010-2019), proces mirovnog obrazovanja je uglavnom bio organizovan od strane lokalnih organizacija poput CIM, Mali Koraci, PRONI, YIHR, kao i kontinuirani naponi od strane CNA, RANDE, Adrese za nenasilno djelovanje itd. Veliki broj ljudi je učestvovao u mirovnom obrazovanju i uticaji izgradnje mira sada su se osjećali u čitavom društvu. Brojni programi omogućili su upoznavanje

“drugog” u odvojenom okruženju u BiH. Mladi ljudi, koji ranije nisu imali priliku putovati u druge djelove BiH, sada su kroz ove programe mogli upoznati članove drugih etničkih grupa istovremeno stičući mirovno obrazovanje. Osim toga, kako je sve više aktivista počelo da radi u svojim zajednicama i čitav svijet mirovnih vrijednosti počeo da se pojavljuje, NGO, škole i univerziteti počeli su uviđati važnost pristupa njihovom radu kroz prizmu izgradnje mira. Namjera je da ovaj priručnik nastavi informisati u tom procesu.

Uloga sekularnog i vjerskog mirovnog rada

Vjerski i sekularni akteri su odigrali veliku ulogu u mirovnom obrazovanju i izgradnji mira u BiH od 1995. Katolička crkva je posebno donijela tradiciju mirovnog rada. Međutim, možda još značajnije, manjinske kršćanske konfesije, poput Menonita i Kvekera, također su igrali veliku ulogu. Ove konfesije nisu imale sljedbenike u BiH, ali su imali svoje povezane organizacije koje su direktno podržavale mirovni rad.

Sljedeći vodstvo ekumenskih zajednica aktivnih u mirovnom radu i uvidjevši pozitivan potencijal vjerskog pristupa, muslimani Bosne i Hercegovine su na sličan način počeli stvarati vlastite mirovne inicijative zasnovane na islamu.

Dok su vjerski povezane organizacije privlačile vjerske zajednice, sekularne organizacije su okupljale segmente opšte populacije, koji su također pozitivno reagovali na javne pozive za mirovno obrazovanje u školama. Projekat “Obrazovanje za mir”⁴, sproveden od strane Međunarodnog instituta za obrazovanje za mir, donio je veliku promjenu u obrazovnom sistemu u BiH, uvrštavanjem kurikuluma vezanog za mir u nastavne planove i programe osnovnih predmeta kao što su jezik, historija i geografija. Iako se nije dosljedno primjenjivao, uključivanjem obrazovanja kroz prizmu izgradnje mira, te olakšan pristup nastavnicima, je postao lakši kako su službenici školskih uprava postali upoznati sa temama vezanim za mir.

Sljedeći koraci

Tokom posljednjih 25 godina izgradnja mira i obrazovanje razgranali su se u mnogim različitim pravcima; praktikuje se u vjerskim krugovima, među mladima, veteranima, odraslim članovima zajednice itd. Mnogi građani u Bosni su bili izloženi interaktivnom obrazovanju, rukovođenim diskusijama, građanskom obrazovanju

⁴ [http://efpinternational.org/efp-bih#:~:text=The%20Education%20for%20Peace%20\(EFP,based%20on%20unity%20in%20diversity.](http://efpinternational.org/efp-bih#:~:text=The%20Education%20for%20Peace%20(EFP,based%20on%20unity%20in%20diversity.)

neke vrste i dodatnim metodologijama koje su se pokazale efikasnim u različitim okolnostima.

Međutim, osnovna prepreka ostaje; način razmišljanja naslijeđen iz socijalističke prošlosti. Generacijama su ljudi bivali uslovljeni da slijede uopšteno prihvaćene istine, što je rezultat gledanja na slobodu mišljenja i djelovanja kao kažnjivog. Do danas se put ka kreativnoj samo-refleksiji pokazuje teškim i vjerovatno će trebati još jedna generacija kako bi se sloboda mišljenja široko podsticala i vidjela kao prilika.

Izazov razumijevanja koje od metoda su ključne za preobražajnu izgradnju mira koje mogu efikasno riješiti pojačane podjele preostale nakon rata i ukorijenjen način razmišljanja u bosanskohercegovačkom kontekstu je kontinuiran proces koji se neprestano preispituje. Upravo iz ovog procesa je razvijena metodologija ovog priručnika, a slično tome, kako se opisani alati i metode primjenjuju na druge poslijeratne kontekste, mora se dogoditi i slično rasuđivanje u tim kontekstima.

2. Dio: Društvena transformacija i pomirenje (STaR)

STaR projekat je razvijen kao odgovor na potrebu za pristupom izgradnji mira i mirovnog obrazovanja koji se zasnivao na praksi koja je u skladu sa bosanskohercegovačkim kontekstom. S obzirom na historiju predavačkog načina usvajanja znanja, geografskih i prostornih podjela koje su ograničavale međuetničke kontakte i sporo prihvatanje dijaloga vođenog učesnicima, ovaj projekat je nastojao da se nadogradi na novije prakse mirovnog obrazovanja koji je bio u skladu sa bosanskohercegovačkom tradicijom.

Također su podržali integraciju na neposredan, nekonfliktnan način među onima koji još uvijek nisu bili spremni da se suoče sa prošlošću. Detaljno opisane metode u ovom priručniku odgovaraju na različite potrebe onih koji se nalaze na raznim mjestima na putu ka iscjeljenju i suočavanju sa ratnim nasljeđem i traumama.

Svrha projekta, a time i svrha pristupima opisanim u priručniku bili su sljedeći: (a) humanizacija i porast empatije prema članovima drugih etnoreligijskih grupa; (b) katalizovanje mladih da preduzmu mjere za promociju međuetničkog poštovanja; i (c) smanjiti dejstva etnoreligijskih podjela i povećati otpornost zajednice.

U službi ove svrhe, ciljevi projekta su bili:

1. Razviti kod ciljane grupe mladih poboljšane međuetničke stavove i tendencije u ponašanju; i
2. Djeljenje uvida o međuetničkom poštovanju sa mladim i odraslim članovima zajednice.

Primjenjene u deset zajednica širom Bosne i Hercegovine⁵, ciljna područja su izabrana kao predstavnici različitih etničkih sastava i populacije. Unutar ovih zajednica, u projektu je rađeno prvenstveno sa različitim grupama mladih, uopšteno sa odraslim članovima različitih etno religijskih identiteta i nekim vjerskim i vođama zajednica. Uspostavljanjem veza između mladih i odraslih, projekat je gradio mreže, platforme i odnose unutar kojih bi se

Šta primjećujete o ovim ciljevima što bi se moglo primijeniti na druge post-konfliktne kontekste? Gdje drugdje bi moglo biti važno humanizovanje drugih i smanjenje etnoreligijskih podjela?

⁵ Projekat je primjenjen u Stocu, Bijeljini, Velikoj Kladuši, Olovu, Sokocu, Jajcu, Banja Luci, Doboju, Mostaru i Sarajevu.

uvidi o pomirenju, traumama iscjeljenju, ratnim narativima i miru mogli djeliti kroz više generacija, etničkih grupa i zajednica. Posebnosti o radu sa odraslima i mladima su opisane u sljedećem odjeljku, ali ukratko, projekat je pristupio mnogim ciljnim učesnicima kroz sljedeću prizmu:

- Lični preobražaj mladih kroz duboki dijalog o identitetu, povezanosti u razlikama, uticaj historije i mogućnost za vodstvo mladih;
- Jačanje svijesti, empatije i kritičkog načina razmišljanja među mladima kroz izlaganje različitim ljudima u Bosni i Hercegovini i regiji, te isticanje ljudskih prava i uloge identiteta u miru i sukobu;
- Lični preobražaj za vjerske, opštinske i vođe zajednica priznavanjem bola koji su sve grupe pretrpile u različitom stepenu tokom rata u Bosni i Hercegovini; iskustva u istraživanju zajedničkih odgovornosti za aspekte onoga što se dogodilo; rezultirajući u međuetničkim vezama utemeljenim na empatiji, razumijevanju i zajedničkim vrijednostima između njihovih etnoreligijskih zajednica;
- Za one manje spremne da prihvate druge grupe, projekat je upoznao sa idealima i principima izgradnje mira kroz film, priče o ličnim preobražajima, te posmatranje ili učestvovanje u projekte zajednice.

Poboljšani međuetnički stavovi i tendencije u ponašanju razvijeni su među mladima kroz aktivnosti poput **mirovnih kampova i karavana** koji su okupljali međuetničke mlade da učestvuju u preobražajnim procesima mirovnog obrazovanja, dijaloga i gradnji međuetničkih odnosa; **Omladinske klubove** koji su pružali mjesta neformalnih okupljanja raznih mladih ljudi kako bi se integrisali kroz razne radionice zajedničkog interesa i saradnju kroz aktivnosti; modularni trening poznat kao “**PRONI Akademija omladinskog rada**”; vodstveno učešće na **Sarajevu Film Festivalu i Međunarodnom teatarskom festivalu MESS**; radionice, dijaloge i događaje vođeni od strane mladih o **teatru, umjetnosti, filmu i literaturi; i radionicama o ljudskim pravima za mlade** koje su pokrivale teme i pitanja o različitosti identitetu, predrasudama i ljudskim pravima.

Uvidi o međuetničkom poštovanju su onda dijeljeni sa drugim mladim ljudima i odraslim članovima u ciljanim zajednicama kroz **događaje u zajednicama koje vode mladi**; projekcije **dokumentarnog filma** snimljenog od strane OSCE-a koji prikazuje transformisani odnos i stavove na etno-vjersku saradnju, vođena od strane tri ratna komandira suprotstavljenih borbenih snaga u regiji Maglaj; i okrugli stol o diskusijama o znakovima da društvo napreduje ka mogućem povratku međusobno zajedničkog nasilja, često uz panel sa uticajnim vođama zajednice.

Ove aktivnosti, metode i alati implementirani su od strane Karuna Centra, CIM, YIHR, PRONI i organizacije Mali Koraci, a svi oni održavaju jedinstven i nijansiran pristup poslu kojim se bave. Međutim, ove organizacije također dijele opštu metodologiju što je poslužilo kao nit koja veže i informiše pristup projekta STaR-naime, da potrebe onih koji su preživjeli nasilje (sada odraslih, u slučaju Bosne i Hercegovine) i onih koji su pogođeni na sekundarni način (mladi, u slučaju Bosne i Hercegovine) moraju biti prepoznate. Kratak opis rada organizacija Karuna, CIM, YIHR za Mali Koraci i PRONI: opis njihovih metodologija rada, mogu se naći u Dodatku I.

3. Dio: Pristupi i odlike u radu sa odraslima i mladima

Da bi se razumjeli različiti jedinstveni pristupi navedeni u priručniku, važno je uočiti različite načine na koje metode pristupaju pojedincima i zajednicama i njihovu različitu “spremnost” da se uključe u izgradnji mira. U osnovi svakog pristupa stoji priznanje i svijest da rad sa mladima i odraslima treba i može se uveliko razlikovati. Prije razmatranja nijansi u ovim pristupima, neophodno je razumjeti zašto je razlika u radu s mladima i odraslima centralni stub rada u kontekstima oporavka od masovnog nasilja.

Svako dovoljno star da se sjeti rata ima iskustvo, sjećanja i traumu jedinstvenu za preživjele, koja stvara duboku prepreku za međuetničku interakciju, pomirenje i iscjeljenje. Prema tome, kada se radi sa odraslima preživjelima, onima koji su direktno pogođeni nasilnim sukobom, presudan korak priznavanja ratnih strahota je centralan za otvaranje prostora za pomirenje kroz olakšavanje svrhovitog međugrupnog kontakta.

Budući da “pogrešna grupa” međugrupnih kontakata zapravo može uvećati povezanost identiteta grupe i povećati privlačnost nacionalizma⁶, prilagođeni pristupi različitim grupama, kombinovani sa prilikama za značajan, svrhovit međugrupni kontakt unutar “sigurnog prostora”, smanjuju nivo prijetnje.

Stoga, ovaj vodič pruža niz okvira za pomoć onima koji su direktno pogođeni sukobom (odraslima) da iskreno razgovaraju o uticajima nasilja i diskriminacije na siguran način. Ovaj priručnik detaljno opisuje dva ključna alata, diskusije za okruglim stolom i projekcije filmova, koji omogućuju smislene dijaloge u prostoru koji je istovremeno raznolik i siguran.

Dok se mnogi koji su preživjeli rat sjećaju pozitivnih međuetničkih odnosa, kao rezultat etničke razdvojenosti u gradovima i školama, mnogi mladi mladi u Bosni i Hercegovini danas imaju malo ili nimalo interakcija sa drugim etničkim grupama. Njihovi pogledi na druge grupe su formirani opisima u njihovim zajednicama, odraslima na koje se ugledaju, tradicionalnim i društvenim medijima i političkim diskursom, od kojih su mnogi grubi i štetni. Metode koje se koriste u STaR-u nastojale su da pruže mladima međuetnička iskustva koja bi dovela u pitanje njihove postojeće predrasude. Međutim, čak i unutar podgrupe “mladih” procjena kako i kada treba pristupiti osjetljivim pitanjima je ključna za susret s ljudima tamo gdje se

⁶ Knowles, E. & Tropp, L. R.. Predicting Trump support: Neighborhood diversity, group threat, White identification, and intergroup contact. *Social Psychological and Personality Science*.

nalaze na putu za mir. Neke metode su uzele direktan pristup mirovnom obrazovnju izlažući mlade iskustvu direktnog dijaloga, a zatim ih obučavajući kako olakšati takve dijaloge i organizovati aktivnosti izgradnje mira u svojim zajednicama. Metode korištene kao dio ove metodologije su obuhvatale:

- **Mirovne kampove i karavane**, uz pomoć CIM-a, koje okupljaju rodno uravnoteženu grupu mladih iz više etničkih i vjerskih pozadina kako bi učestvovali u probražavajućim procesima mirovnog obrazovanja, dijaloga i izgradnje međuetničkih odnosa.

Druge metode su, međutim, zauzele pristup okupljanja mladih u “sigurne prostore” gdje bi njihove predrasude prirodno bile dovedene u pitanje kroz svakodnevne neobavezne interakcije sa mladima iz drugih etničkih pozadina. Metodologija koja stoji iza ovog pristupa je postavljena na temeljima zbližavanja podijeljenih grupa, kao najefikasniji način u smanjenju predrasuda, u slučajevima gdje interakcija umanjuje anksioznost međugrupnog kontakta i njeguje empatiju. Raznolikost kombinovana sa prilikama za značajan, svrhovit međugrupni kontakt dovodi do nižih nivoa ugroženosti. Aktivnosti sprovedene na osnovu ove metode uključuju:

- **Omladinske klubove, otvorene od strane PRONI-a**, u Mostaru, Bijeljini, Sarajevu i Banja Luci, a koji predstavljaju mjesto okupljanja raznolikih mladih kako bi se integrisali kroz zajedničko druženje, bavljenje sportom, jednodnevne izlete i učešće u raznovrsnim radionicama na razne teme.
- Učešće na **Međunarodnom teatarskom festivalu MESS i Sarajevo Film Festivalu** gdje mladi otvaraju svoje umove vrijednosti suživota provodeći vrijeme u različitim i međunarodnim grupama i učeći raznolike perspektive kroz umjetnost.

Konačno, pristup istaknut u ovom priručniku radi sa mladima kombinujući dijalog i integraciju raspravljajući o ubrajanju i socijalnom iscjeljenju kroz normativnije koncepte, poput ljudskih prava, umjetnosti, teatra, literature, sporta itd. Slično načinu na koji projekat radi sa odraslima, ovaj pristup pruža prostor za smislen kontakt i različitost među mladima, dok istražuje, kroz prizmu društvenog iscjeljenja, teme koje mogu biti “blaže” od direktnog bavljenja temama rata, traume i pomirenja. Na ovaj način, grupe međuetničkih mladih koji možda nisu spremni da se uključe u direktan dijalog, podstaknuti su da razmišljaju o tome na koji način se može pristupiti sportu, umjetnosti, ljudskim pravima itd. kroz prizmu mira. Korišteni su sljedeći pristupi:

- › **Radionica o ljudskim pravima, organizovana od strane YIHR**, za mlade srednjoškolskog uzrasta i mlade starijeg uzrasta, koji pokriva različitost, pitanja identiteta, predrasuda i ljudskih prava.
- › **Radionice, dijaloge i događaje vođene od strane mladih o teatru, filmu, literaturi itd. organizovane od strane YIHR** sa kadrovima mladih učesnika iz narodnog pozorišta i filmskih festivala.
- › **CIM-ova mrežna platforma #Let'sTalk koju vode mladi** koja uključuje mlade u razgovore oko društvenog iscjeljenja i inkluziju kroz prizmu sporta, literature, turizma, umjetnosti itd.

Bilo da je riječ o osobi koja je preživjela rat ili o mladoj osobi sa nasljeđenom traumom, metode detaljno opisane u ovom priručniku dokazano dovode do ličnog preobražaja koji omogućava razdvajanje od narativa o sukobu koji često muče zajednice decenijama nakon masovnog nasilja.

4. Dio: Pristupi, metode i alati

Kao što je ranije pomenuto, pet organizacija STaR projekta zauzelo je četverostruki pristup pri stvaranju prilika za preobražaj i pomirenje međuetničkih odraslih i mladih u postratnom kontekstu Bosne. Ova četiri pristupa su:

1. Omogućavanje otvorenog i iskrenog dijaloga o uticajima nasilja i diskriminacije na one koji su direktno pogođeni;
2. Olakšavanje međuetničkog dijaloga među mladima poslije ratnih generacija;
3. Razvijanje integracije međuetničkih zajednica;
4. Učenje o ubrajanju i društvenom iscjeljenju kroz poznatije prizme.

Pitajte se:
gdje i kako se ove metode preklapaju, sijeku, i podržavaju različite pristupe?

Iako je ovaj priručnik zajednički napor između Karune, CIM, organizacije Mali Koraci, YIHR i PRONI, on se pretežno fokusira na metodologije i pristupe ovih organizacija, radije nego na same organizacije kao takve. Sljedeći odjeljak ističe ključna pitanja, korake i alate koji se trebaju uzeti u obzir prilikom primjena lekcija STaR projekta na sobstveni kontekst. Organizovanje priručnika na ovaj način dozvoljava praktikantima i čitaocima da razumiju kako se razne metode mogu dopunjavati kao dio šireg pristupa, ali također omogućava korisnicima i fleksibilnost da primjenjuju alate i metode na razne zajednice, polja i organizacije. Iako se određene metode i alati mogu detaljno objasniti pod “pristupom B: Omogućavanje međuetničkog dijaloga među mladima poslijeratne generacije”, ti isti alati bi mogli poslužiti u “Pristupu C: Razvijanje integracije”.

Metodologije koje vode rad Karuna Centra, YIHR, BIH, CIM, PRONI i organizacije Mali Koraci preklapaju se na mnogo načina i biće vidljive u narednim odjeljcima. Četiri pristupa su zasnovana na jedinstvenim vodećim principima svake organizacije i dokazano funkcionišu kao individualni pristupi, ali i u tandemu jedan s drugim. Organizacijski pregled Karune, CIM, Mali Koraci; YIHR i PRONI, kao također i opis vodećih metodologija, mogu se naći u dodatku I.

Pristup 1:

Rad sa onima koji su direktno pogođeni kako bi se iskreno razgovaralo o uticajima masovnog nasilja

Ključna pitanja:

- Zašto je neophodno razgovarati o ličnom uticaju godinama ili decenijama kasnije?
- Zašto nije moguće samo usredsrediti se na to da budućnost bude pozitivnija?
- Kakve posljedice ima na društvo kada rane, bijes i strahovi kod ljudi nisu dovoljno prepoznati?
- Kako ljudi koji još nisu spremni da javno podjele lične uspomene rata i traume mogu biti uključeni u dijalog?
- Koje prakse omogućavaju otvorenu i iskrenu komunikaciju među ljudima različitog porijekla?

Ova ključna pitanja informišu o umjetnosti i pristupu angažovanja odraslih da razgovaraju o uticajima sukoba kroz **međuetničke dijaloge**, posebno u slučajevima kada su učesnici direktno pogođeni nasiljem i diskriminacijom, kao u slučaju BiH. U takvim duboko podjeljenim kontekstima važno je da voditelji budu iskusni i da razumiju demografiju onih s kojima rade: da li su učesnici spremni da se uključe u dubok i direktan dijalog o tome kako su nasilje i rat uticali na njih *ili* trebate započeti sa modifikovanim oblikom dijaloga kako bi se učesnici mogli osjećati sigurno i polako se otvarati? U nastavku se govori o različitim oblicima direktnog i indirektnog dijaloga, uz napomenu o vrijednosti i upotrebe svakog, usredsređujući se na dvije ključne metode: diskusiju za okruglim stolom i filmske projekcije.

Šta je dijalog?

Međuetnički dijalog, koji se koristi u raznim oblicima tokom STaR projekta za angažovanje odraslih u suočavanju sa prošlošću, je namjerni i strukturirani pristup komunikaciji o osjetljivoj temi, osmišljen tako da se učesnici osjećaju sigurno i mogu izgraditi povjerenje i razumijevanje.

U procesu dijaloga, učesnici se podstiču da se suprotstave mržnji, mitovima i stereotipima koji podstiču međusobno nasilje i da iskreno govore o svojim iskustvima, sjećanjima i traumama. Pažljivom uputom, učesnici mogu istražiti složenost svojih odnosa jednih sa drugima i emocionalnih izazova zajedništva.

Budući da je pomirenje dug proces koji se polako razvija tokom mnogih godina i zasniva se na kontinuiranom ispitivanju sigurnosti i prihvatanja, ne bi trebalo vršiti pritisak na postizanje pomirenja. Mali koraci priznavanja, prepoznavanja izvinjenja i preuzimanja odgovornosti za sobstveno ponašanje treba shvatiti kao značajne znakove napretka.

Kako je moguće prilagoditi dijalog kada ljudi nisu spremni da sjednu i razgovaraju o direktnim uticajima nasilja?

Unutar krovne metodologije međuetničkog dijaloga, postoje razne metode i alati koji se mogu koristiti. Neki uključuju indirektan dijalog, dok se drugi procesi nadograđuju uzastopno i mogu se koristiti tokom sedmica i mjeseci. Proces dijaloga može postojati u velikoj grupi ili u malim grupama ili u parovima gdje se može osjećati sigurnije i manje intenzivno razotkriti osjećanja tuge, bijesa ili neslaganja. U prvoj fazi procesa dijaloga, moglo bi biti korisno uključiti samo one ljude koji su iz istih etničkih grupa/pozadina (unutar grupe) kako bi se izgradila udobnost sa metodologijom, ali međugrupni dijalog među ljudima iz različitih sredina je uobičajena metoda dijaloga upotrebljavana u STaR projektu. U radu sa grupama koje se mogu nalaziti u različitim fazama “spremnosti” suočavanja sa prošlim ili trenutnim povredama, strukturirani dijalozi mogu imati direktne ili indirektne pristupe, kao što su **razgovori za okruglim stolovima** i **filmske projekcije**, koje imaju manje direktan pristup angažovanja grupa u međuetničkom dijalogu. Razlike između direktnih i indirektnih pristupa se razmatraju u nastavku.

Elementi dijaloga:

Pri omogućavanju i strukturiranju dijaloga kao metode u procesu izgradnje mira, postoji pet ključnih elemenata koji se trebaju uzeti u obzir: (1) odabir učesnika; (2) unutargrupni naspram međugrupnog dijaloga; (3) ciljevi dijaloga, uključujući i oslobađanje od stiska osjećaja žrtve, prepoznavanja patnje drugih i kretanja dalje od dvodimenzionalnog pogleda na druge; (4) učestalost angažmana; (5) omogućavanje ili olakšavanje.

(1) Odabir učesnika: Pri razmatranju ko je uključen u sesiju ili proces dijaloga, postoji nekoliko mogućnosti koje treba razmotriti: (1) javni pozivi, (2) ciljne grupe zainteresovanih strana, (3) odabir pojedinačnih učesnika. U zavisnosti od programa, pozivi za učesnike mogu se odvijati kroz ustanovu i raditi uglavnom sa određenim osobama povezanim sa institucijom ili imati za cilj angažovanje iz različitih sektora,

poput novinara, političara, nastavnika, veterana itd. Ako je ciljna grupa zainteresovanih strana šira, kao što je slučaj u projektu STaR gdje je cilj bio angažovanje međuetničkih odraslih osoba sa direktnim iskustvom rata, tada se javni poziv može raspisati putem medijskih organizacija, drugih nevladinih organizacija ili drugih veza. Za smislen i preobražavajući grupni dijalog presudno je da se svi učesnici uključe na dobrovoljnoj osnovu.

(2) Unutargrupni naspram međugrupnog dijaloga: U procesu odabira učesnika, organizatori i voditelji moraju odlučiti da li će proces dijaloga uključivati članove iste etno-vjerske grupe (unutar grupe) ili je prikladan mješoviti, međugrupni pristup.

Uopšteno, kada se radi sa učesnicima koji su novi u procesima dijaloga ili koji su u početnim fazama suočavanja sa povredama masovnog nasilja, obično je pristupačnije izgraditi povjerenje u okviru procesa unutargrupnog dijaloga. U mnogim bosanskohercegovačkim zajednicama, posebno u kojima je segregacija izrazita i pripadnici različitih etničkih grupa nisu imali priliku za interakciju, od rata na ovamo, “**siguran prostor**” za angažovanje znači tražiti od ljudi da se počnu otvarati unutar svoje etničke grupe. Onda kada su učesnici iskusniji u upravljanju osjetljivim pitanjima uz strpljenje i fleksibilnost u sigurnom prostoru, međugrupni dijalog ima veće šanse za uspjeh.

Šta je “siguran prostor”?

Siguran prostor je preduslov, metoda, i cilj u iskustvima izgradnje mira. To je okruženje u kojem se može djeliti slobodno, iz njihove najdublje unutrašnjosti. U ovom okruženju učesnici se ne boje da im se ismiju, da im se laže, ili da budu odbačeni, i u stanju su prepoznati druge i duboko saosjećaju. Siguran prostor je mjehurić: nježan je i sveobuhvatan, ali u krhkom stanju i lako uništiv. Takav prostor se može uspostaviti kroz raspravu o namjerama i stvaranju osnovnih pravila koja uključuju pravo na uzdržavanje od komentara, ne postojanje ispravnih/pogrešnih odgovora, i mogućnost zaustavljanja procesa kad god učesnik zatreba.

Vježba životne linije

Cilj: Izgraditi siguran prostor među učesnicima dijaloga.

Zamolite učesnike da uzmu nekoliko minuta da zapišu na papir tri životna događaja koja su ih oblikovala. Učesnici se zatim okreću jednoj osobi koja sjedi do njih. Par naizmjenično dijeli ove događaje jedni s drugima. Dok jedna osoba dijeli, druga vježba slušanje bez komentaranja.

Međutim, u nekim slučajevima, poput okruglih stolova i filmskih projekcija, kao polazište se može koristiti modifikovani međugrupni dijalog. Kao što će biti kasnije detaljno objašnjeno, modifikacije se vrše tako da se međuetničkim učesnicima prvo pruži primjer stvari koje bi se obično dogodile tokom dijaloga (gledajući to demonstrirano u filmovima ili svjedočenjima panelista) i gdje imaju priliku da uče od pouzdanih posrednika (poput vojskovođa, vjerskih vođa, stručnih panelista itd.). U slučajevima kada je međugrupni dijalog prvo izlaganje dijalogu, učesnicima je potrebno više vremena za struktuirani dijalog, kao i više prilika za međusobno druženje tokom pauza.

(β) Ciljevi dijaloga: Ciljevi procesa dijaloga variraju, zavisno od konteksta, nivoa iskustva među učesnicima i dubine dijaloške metode. U projektu STaR, glavni cilj bio je uključiti odrasle koji su imali uznemiravajuća sjećanja, traume i ukorijenjene narative iz rata u autentične međuetničke dijaloge kako bi se počeli suočavati sa prošlošću i pomiriti se sa istom. U radu sa odraslim Bosancima i Hercegovcima, koji imaju posebno snažne narative o ratu i o drugim etničkim grupama, moraju se preći tri glavana “mosta” kako bi se postigao dubok i iskren dijalog. Ovi mostovi uključuju (1) oslobađanje stiska žrtve, (2) prepoznavanje patnje drugih i (3) prelazak izvan dvodimenzionalnog viđenja drugih. Procesi dijaloga, bilo direktni ili indirektni, moraju sadržavati ove elemente.

Oslobađanje stiska žrtve: U trenutnom bosanskohercegovačkom kontekstu svi snažno zastupaju stav da su žrtve, što na prirodan način proizilazi tokom dijaloga. Bilo putem direktno postavljenih pitanja ili putem posrednih izlaganja veterana koji imaju iskustva sa ovim osjećajem žrtve, učesnici mogu postati svjesni tankih linija između žrtve i nasilnika i fluidne tranzicije koja se može dogoditi između ovih stanja bez puno svjesnosti. Čak i ako neko nije učestvovao u nasilju, držanjem stereotipnih uvjerenja o “drugome” ili učestvovanje u diskriminatorskom ponašanju, se također smatra oblikom nasilja. Kroz dijalog, učesnicima postaje jasno da se ovaj ciklus, u kojem žrtva često postane nasilnik i obrnuto, može prekinuti. Jedan dio pojedinca može biti žrtva, ali drugi dio je možda bio ili jeste trenutno nasilnik. Možemo zauzimati obje uloge odjednom ili odvojeno. Onda kada učesnici ovo shvate, također shvataju da drugi koje oni smatraju nasilnicima ili žrtvama su više od ovih identiteta. Oni su prijatelji, roditelji, nastavnici, komšije itd.

Prepoznavanje patnje drugih: Drugi most koji se mora preći kako bi došlo do autentičnog dijaloga, stoji u prepoznavanju patnje kod drugih u grupi. Vježbe koje ovo omogućavaju grade empatiju, podstiču slušanje i dopuštaju učesnicima da zakorače u cipele “onog drugog”.

Prelazak izvan dvodimenzionalnog viđenja drugih u grupi: Uz pomoć iskusnog voditelja, dijalog obično počinje da omogućava učesnicima da počnu gledati na druge u grupi kao na više od dvodimenzionalnih karikatura koje mediji i političari često prikazuju.

Ovo iskustvo gledanja na pripadnike drugih etničkih grupa na više od stereotipa je preobražavajuće. omogućava učesnicima da vide cijelu osobu, ne samo Bošnjaka, Hrvata ili Srbina, veterana, počinitelja, Žrtvu itd. Na ovaj način, učesnici se odmiču od dvodimenzionalnog, na pogled ka osobi u cijelosti.

(4) Učestalost angažmana: Međuetnički dijalog je često integrisan kao dio većeg procesa izgradnje mira koji može ubuhvatiti niz angažmana. Proces dijaloga može se odvijati tokom 3-5 dana za osnovno obrazovanje o izgradnji mira i do 7-10 dana za detaljniju obuku.

Proces se može modifikovati da traje samo jedno poslijepodne ili veče u slučajevima kada je manje vjerovatno da će učesnici učestvovati u direktnom dijalogu, kao što je slučaj sa razgovorima za okruglim stolovima ili filmskim projekcijama. Iako takve diskusije nemaju uticaj kao i dubinski dijalog ipak je moguće postići mnogo tokom određenog vremenskog perioda, pod uslovom da se takvi događaji stručno vode. Oni su pristupačniji prosječnim građanima, koji bi se inače nerado prijavili na niz dijaloga i mogu ih voditi ka daljem dubljem radu u budućnosti.

Dalje, učesnici odlaze sa ovih naizgled kratkih sesija sa obiljem tema za razmišljanje, poput spoznaje da uopšteno gledajući druga grupa nije zla niti da ima loše namjere, početnim narativima tuđe verzije sukoba i idejnim razumijevanjem dobrih namjera drugih ljudi koji su se pojavili na sesiji. Možda čak najvažnije, ove kratke sesije omogućavaju učesnicima priliku da postavljaju pitanja s kojima su možda živjeli decenijama: Kako su to mogli učiniti? Da li biste to nazvali genocidom? Da li mislite da bi se to moglo ponoviti?

(5) Vođenje sesija: Kao voditelji ovih dijaloga, trudimo se da budemo odani istini i da priznamo patnju izazvanu nasiljem i ratom. Također znamo da svi pojedinci i svaka zajednica imaju različita shvatanja i složen kulturološki narativ i da se mnogi ljudi suočavaju sa podjeljenošću u odanosti koja je veoma bolna. Mi ne zauzimamo strane u razgovoru o ratu. Na strani smo mira i pravde, nenasilnih reakcija na sukobe, učenja novih vještina za upravljanje razlikama i izgradnje održive, sigurne i izmirene budućnosti. Uloge i funkcije voditelja dijaloga treba da uključuju najmanje: nadgledanje logistike za nesmetano funkcionisanje; održavanje neutralnosti

(višestranosti) kao voditelja grupa; pokazivanje svojim primjerom ponašanje puno poštovanja; upravljanje vremenom; razvijanje dobrih radnih odnosa sa drugim voditeljima; i podsticanje učenja.

Zašto vrednujemo međuetnički dijalog kao metodu za rad s onima koji su direktno pogođeni nasiljem:

Metode direktnog i modifikovanog međuetničkog dijaloga primjenjene u projektu STaR okupljaju preživjele u ratu kako bi razmišljali o različitim narativima o zajedničkoj prošlosti i proživljenoj sadašnjosti. Učesnici su izloženi dubokoj nesigurnosti, stereotipima i nadama u pomirenje koje drže drugi. Ova izloženost otvara vrata ka većem razumijevanju “drugog” kao ljudskog bića i prepoznavanju raznolikosti i nijansi ratnih iskustava svakog pojedinca. U radu sa osobama koje su direktno pogođene masovnim nasiljem ili povezanim predrasudama, nasljeđe rata mora se temeljito istražiti jer samo iskren odraz na prošlost može izgraditi sigurnu budućnost. Međuetnički dijalog otvara prostor u kojem svaki učesnik može da podjeli svoju verziju prošlosti, dok u isto vrijeme sluša i počinje da razumije druge verzije također.

Kroz procese dijaloga, vidjeli smo da se ciklusi osvete mogu zamjeniti tolerancijom, omogućavajući i pojedincima i zajednicama da se izliječe i krenu naprijed u svom životu. Međugrupni dijalog je jedan korak ka zajedničkoj budućnosti i priznanju da sve strane pate u oružanom sukobu, da sve patnje nisu iste i da stranke često snose znatno različite nivoe odgovornosti.

Dijalog je poziv na novi razgovor, često na temu ispunjenu značenjem i sukobom među učesnicima. Otvoren i iskren dijalog stvara okruženje u kojem se članovi grupe vode ka otvorenom slušanju i govoru sa poštovanjem kada se izražavaju o vlastitom iskustvu, u disciplinovanju sebe da daju svoj doprinos sigurnom okruženju i spremnošću da budu promijenjeni zajedničkim iskustvom istraživanja i razmišljanja. Prostor za dijalog daje osobama mjesto da djele i povećaju veze empatije i čine odnose među članovima u suprotnim grupama ne samo mogućim, već i produktivnim i trajnim.

Iskustvo dijaloga rehumanizuje identifikovanog drugog, stvara povjerenje i uzajamnost u grupi i njeguje posvećenost zajedničkom radu u pravednoj i pravičnoj budućnosti. Ovaj preobražaj i posvećenost idu dalje od učešća u prostoru dijaloga. Učesnici se potstiču da ono što nauče ponesu u svoje domove i radna mjesta, gdje su

članovi porodice i kolege možda bili počinitelji u ratu, kako bi podstakli razgovor i razmišljanje.

Ovo je posebno važno u bosanskohercegovačkom kontekstu gdje većina stanovništva koje je iskusilo rat ima trajne posljedice u svom svakodnevnom životu. Mnogi Bosanci i Hercegovci smatraju da nemaju sposobnost da promjene društvo u kojem žive, pa čak ni svoje svakodnevne rutine. Mnogi su paralizovani traumama da čak i ako uspiju da organizuju svoj privatni život, depresija, apatija i letargija u velikoj mjeri ih sprečava da se uključe u društvene promjene ili da preispitaju obrazovanje mlađe generacije. Štaviše, mnogi učesnici nikada nisu iskusili život u istinski demokratskom društvu gdje imaju ulogu u društvenim promjenama. Kroz dijalog i interakciju sa kreatorima promjena u sopstvenim zajednicama, mnogi učesnici shvataju svoju sposobnost u donošenju promjena kroz učešće. Oni dobijaju obrazovanje i uputu kako da djeluju u preobražavanju sopstvene zajednice. Ovi formati dijaloga potvrđuju neophodnost suočavanja sa prošlosti kako bi došlo do promjene u budućnosti.

Dijalog nije zamjena za djelovanje već u mnogim slučajevima korisna priprema ka djelovanju koje se suočava ugnjetavanju. To je jedno od mnogih alata u izgradnji mira i nije lijek za sukob. Ako se njime ne upravlja vješto, dijalog može preuranjeno zatvoriti pitanja kojima je potrebno obratiti pažnju, stvoriti nerazumijevanje ili ignorisati suštinska pitanja političke i ekonomske pravde. Vođen na način da identifikuje kontraverzna pitanja i omogućava glas onima koji su bili ušutkivani, dijalog postaje preobražavajući proces koji se širi po čitavom društvu.

Metode za prilagođavanje direktnog dijaloga

Razgovori za okruglim stolom i filmske projekcije dvije su metode koje se koriste u BiH za prilagođavanje u slučajevima gdje učesnici nisu spremni da prihvate poziv za direktni dijalog. Umjesto razgovora gdje učesnici razgovaraju direktno jedni sa drugima o posljedicama rata, ove metode omogućavaju upućivanje pitanja pouzdanim posrednicima (često panelistima ili komandirima akterima u filmu) i daju primjer kroz film ili svjedočenja o stvarima, koje bi se inače desile u toku dijaloga na koji osobe mogu reagovati. Učesnici će vjerovatno radije komentarisati nego postavljati pitanja, što služi važnoj svrsi omogućavanja nekome da otkrije i koristi njihov glas i slobodu izražavanja mišljenja i osjećanja. Komentare ili pitanja je lakše uputiti govornicima kada je okruženje takvo gdje učesnici nisu spremni da se ta pitanja postave direktno njima.

Teme za ovu vrstu prilagođenog dijaloga treba odabrati na osnovu iskustava koja su stvarna za učesnike i koja su dobro podešena međusobnom razumijevanju, jer dijalozi o konceptima i teorijama mogu često prerasti u raspravu. Teme dijaloga treba da odražavaju prošlost, ali također da pronalaze prilike ka gledanje u budućnost i stvaranje promjena. U oba ova modela, pitanja za dijalog treba pažljivo izgraditi kako bi se podstakao lični odgovor na filmove ili govornike i njegovalo uzajamno razumijevanje te izbjeglo okrivljavanje.

Generalno, filmske projekcije i okrugli stolovi korišteni su za rad sa odraslima direktno pogođenim nasiljem. Međutim, voditelji trebaju imati na umu da su i poslijeratne generacije u stanju izvući korist od ovih prilagođenih dijaloga, uz mogućnost postavljanja pitanja o prošlosti. Često prisustvo mladih drži odrasle odgovornijim u prepričavanju svog narativa na iskren način; mladi također češće postavljaju pitanja koja se smatraju tabu temama među odraslima.

Razgovori za okruglim stolom

Osmišljeni i primjenjeni od strane nevladine organizacije Mali Koraci

Cilj: Angažovanje odraslih učesnika u prilagođenom obliku dijaloga kako bi se analizirali uzroci međuetničkog društvenog sukoba i razvili početni osjećaji za mogućnost preobražaja.

Metoda: Veoma mali broj ljudi u BiH postavlja sebi pitanje: “ Da li se trenutno događa nešto što bi moglo dovesti do ponovnog sukoba sličnog onom iz 1990-ih?” Još manji broj BiH građana razmatra odgovor na pitanje, “Da li moji postupci povećavaju šansu za novi sukob ili ja djelujem u mirovnom pravcu?”

Razgovori za okruglim stolom su pokazali da je zapravo presudno dovesti ljude u prostor u kojem oni uče da postavljaju ova pitanja. Opterećeni egzistencijalnim pitanjima, u bosanskohercegovačkom kontekstu često povezanim sa osnovnim načinom preživljavanja, stalnom retraumatizacijom prouzrokovanom političkim previranjima, spriječava suočavanje sa stvarnim izvorima sukoba i opasnosti.

Kao odgovor na to, uspostavljeno je nekoliko modela okruglog stola koja se mogu koristiti u različitim okolnostima i okruženju. Svi modeli počinju s tim što voditelj započinje razgovor sa jednim ili više panelista. Ovo simulira dijalog koji će se zatim otvoriti učesnicima u publici. Uloga voditelja je da govornicima postavlja pitanja koja usmjeravaju razgovor ka ličnom razmišljanju među učesnicima.

U svim ovim modelima, tim STaR je koristio javne pozive da regrutuje učesnike kako bi se osiguralo da su svi učesnici prisutni na dobrovoljnoj bazi i da su spremni da se uključe. Odabrano mjesto održavanja dijaloga treba biti takvo da je dostupno svim etničkim grupama i da se svi osjećaju dobrodošlo, puput kulturnog centra ili uglednog sjedišta nevladinih organizacija. Mjesto događaja često može da pomogne u oglašavanju širokom spektru grupa. Deset do -30 učesnika je uglavnom poželjno prisustvo kako bi razgovor bio intiman i kako bi se osigurala zastupljenost svih strana. Medijske organizacije također trebaju uvijek biti obaviještene kako bi se povećala učestalost napora na pomirenju u medijima.

Prvi model je najdirektniji: otvara se s raspravom o nekim uzrocima rata 1990-tih i povlači paralele sa trenutnom političkom situacijom. Svrha je istražiti da li je trenutno moguće ponovno ratovanje i koje se koraci mogu poduzeti kako bi se to spriječilo. Pitanja za dijalog mogu se usredsrediti na historijske protivriječnosti, različite narative o uzrocima rata, načinima integracije pripadnika različitih etničkih

grupa, uticaj političke nesloge na ljude u u Bosni i Hercegovini i mogućnost za preobražaj postojećih sukoba. Ovaj model pruža priliku za iscjeljenje, ali može biti previše direktan i sukobljavajući za učesnike koji su novi u praksi dijaloga.

U sredinama koje nisu otvorene za više direktan format prvog modela, neophodno je izabrati “povod” za razgovor, koji služi kao neka vrsta mosta za raspravu o uzrocima sukoba. Ove teme trebaju biti relevantne i aktuelne u zajednici u kojoj se organizuje okrugli stol i treba da budu od interesa za sve etničke grupe kako bi se osigurala raznolikost učesnika. Teme poput sporta i umjetnosti mogu biti katalizatori za ulazak u dublji razgovor o integraciji, saradnji i izražavanju narativa. U ovim diskusijama za okruglim stolom, na primjer, pitanja mogu biti postavljena tako da umjetnici i sportisti mogu razgovarati o važnosti kvalitete i kreativnosti nad etničkom i političkom pripadnošću u svojim oblastima djelovanja.

Ovo često dovodi do analize načina na koje sukob može da se preobrazi, potstakne i dovede do međusobne povezanosti. Govornici potstiču učesnike da razmisle o tome da li su međusobna povezanost i i zajednička humanost najvidljiviji kroz umjetnost i sport ili kroz izdjeljenu viziju svijeta koju nude sebični političari.

Ovaj model okruglog stola navodi mnoge da promjene neke svoje lične perspektive. Učesnici prepoznaju da postoje područja iz stvarnog života u kojima su ljudi pomiješani, ne plaše se jedni drugih i sarađuju i koegzistiraju. Shvataju da polja u kojima su bitni profesionalnost, kvalitet i znanje nude zdraviju i mirniju viziju budućnosti. Istovremeno, postaje jasno da su podjela, ksenofobija, mržnja i strah ograničavajući i da nemaju nikakvu konstruktivnu ulogu u svakodnevnom životu.

Treći model je najsvestraniji i uključuje elemente iz oba već pomenuta modela. Ključna pitanja ovog modela su: “Šta mi činimo da naše društvo ostane podijeljeno i u stalnom strahu od mogućeg krvavog sukoba?” ili “Šta činimo da donesemo društvene promjene koje će spriječiti ponovni krvavi sukob?” Ovi razgovori se mogu usredsrediti na raskrižju raznih disciplina kao što su psihologija, sociologija izgradnja mira, duhovnost itd., što privlači širok spektar učesnika. Primjer ovog modela okruglog stola je dijalog sa novinarima o rasprostranjenosti manipulacije u medijskim izvorima. Ova tema može biti primamljiva svim članovima etničkih grupa. Voditelj i govornici počinju definisanjem pojmova, kao što su “manipulacija”, “lažne vijesti” i “propaganda”, a zatim preusmjeravaju razgovor ka raspravi o načinu provjere činjenica i prosuđivanju o izvoru informacija. Nakon što je razgovor uspostavljen, dijalog se može okrenuti prema učesnicima, tražeći od njih da odgovore i razmotre kako dezinformacije medija utiču na njihov lični život. Na

kraju, kroz ovaj lagani i razrađeni ulazak u lični dijalog, učesnici počinju da se bave strahom koji proizilazi iz dezinformacija i ličnom odgovornošću za odbacivanje lažnih vijesti i medijskih stereotipa.

Okrugli stolovi obično traju oko tri sata, pri čemu je često dobra ideja pozvati grupu angažovanih učesnika da nastave razgovor uz kafu. Ovdje se mogu razmjenjivati kontakti i učesnici mogu razgovarati o sljedećim koracima ili drugim inicijativama izgradnje mira koje se mogu uključiti.

Zašto to funkcioniše: Kada dijalozi pokažu potencijalni uticaj samosvjesnih, otvorenih individua, učesnici počinju imati drugačiji pogled na svoje interesovanje. Učesnici okruglog stola koji su u stanju da ojačaju svoju samosvijest i uoče ograničenja predhodno držanih pristrasnosti i etnički zasnovanih narativa, osjećaju slobodu, kreativnost i energiju koja može nastati pri oslobađanju mržnje usmjerene ka drugoj grupi. Predviđanje zemlje u kojoj postojeći politički konflikti nisu “moji” niti su ovjekovječeni “u moje ime” je prvi korak ka artikulisanju mirnih i pomirljivih radnji koje mogu spriječiti buduće sukobe.

U bosanskohercegovačkom društvu je malo prostora u kojem ljudi mogu “disati” i mogu razgovarati o bolnoj prošlosti i mirnoj budućnosti. Pažljivo vođeni okrugli stolovi su pristup za dekonstrukciju lažnih uvjerenja i strahova i neophodan proces za stabilan mir.

Filmske projekcije

Osmišljeno i primjenjeno od strane Karuna Centra za izgradnju mira

Cilj: Započeti film koji simulira šta se može dogoditi u dijalogu da bi se pokrenuo modificovani oblik dijaloga među učesnicima.

Metoda: Film “Maglaj-Rat i Mir”, reditelja Alena Ćosića, a u produkciji OSCE-a, alat je koji se koristi tokom projekta STAR kako bi se pokrenuo dijalog koji se bavi prošlošću. U ovom filmu, trojica bivših komandira (iz Armije BiH, Hrvatskog vijeća odbrane i Vojske Republike Srpske) govore o svojim različitim iskustvima rata iz devedesetih, u kojem su se borili jedni protiv drugih i kako su se u konačnici pomirili i postali prijatelji. Film se završava dok trojica muškaraca pokazuju jedni drugima fotografije svojih novoizgrađenih domova i zajedno šetaju Maglajem. Svaku projekciju filma obično prati fascinacija publike da je moguća interakcija, pa čak i prijateljstvo između ova tri muškarca. Iako se film može efikasno prikazati i razgovarati o njemu bez prisustva glavnih glumaca, trojica komandira su obično bila prisutna na projekcijama, a dijalog poslije projekcije je uglavnom vođen uz njihovu pomoć, što dodaje sveukupnom uticaju. Često se od učesnika čulo “potrebna su nam takva tri čovjeka u našoj zajednici”, na šta bi komandiri odgovarali sa “vi morate biti prvi od njih”, pozivajući na lokalni proces pomirenja u svakoj zajednici.

Vođenje dijaloga nakon projekcije je od suštinske važnosti za cilj ove metode. Tokom ovih dijaloga, odrasli učesnici jednostavno izgovaraju kako je besmisleno da se rat ikada više ponovi i razgovaraju o potrebi prikazivanja više filmova i priča kao što je ova u medijima. Dijalozi također dovode do spoznaje da su antiratni glasovi u velikoj mjeri ušutkani od strane medija i političara.

Dijalog nakon prikazivanja filma Maglaj: Rat i Mir s bivšim zapovjednicima na Jahorini

Ovi dijalozi moraju biti vođeni iskusnim graditeljima mira, jer se retraumatizacija, povreda i nerazumijevanje mogu pojačati ako se njima ne postupa na iskusan i strukturiran način. Voditelj mora uputiti učesnike ka poniznosti, otvorenosti i pronalasku izlaza iz ciklusa uzajamne krivice kroz stvaranje sigurnog prostora za dijalog. Ovo pomaže procesu zacjeljivanja dubokih rana i stvara potencijal za

nove veze između ljudi u prijateljskim i saradničkim odnosima.

Uključivanje stvaralaca filma ili komandira u dijalog nakon prikazivanja je važan alat za pokretanje razgovora. Voditelj obično otvara diskusiju pitanjem stvaralaca filma i komandirima zasto su željeli napraviti film i zašto smatraju da je važno dijeliti njihovu poruku sa javnošću. To često dovodi do razgovora o važnosti iscjeljenja i preobražaja, na što se učesnici podstiču da komentarišu i pitaju.

Pored toga, tokom filma učesnici imaju mogućnost da vide proces preobražavanja, nove perspektive, ratne narative i primjere iscjeljenja koji se odigravaju između komandira. U toku dijaloga, učesnici mogu postavljati pitanja “o drugoj” grupi komandirima, koji imaju dugogodišnje iskustvo da odgovore iskreno.

Slični filmovi se mogu koristiti za postizanje ciljeva ove metode, a autore filma i/ili ljude iz filma treba pozvati da stimulišu razgovor i simuliraju stvarne primjere pomirenja i preobražaja kad god je to moguće.

Zašto to funkcioniše: Kroz primjer trojice komandira, film pruža prostor za razgovor o iscjeljenju i oprost, kao i o nasljeđenim mržnjama koje se prenose bez da imaju osnovu u ličnom iskustvu. Komandiri ohrabruju učesnike da imaju pravo na sopstveno iskustvo, da oprost i da razumiju. Metoda prikazivanja takvih filmova i prateći dijalozi pokazali su se uspješnim načinom pokretanja procesa pomirenja i jačanja socijalnog liječenja kroz simulaciju stvarnih životnih iskustava ljudi u filmu. Nakon odgledanog filma i sastajanja sa komandirima, učesnici su svjedoci alternativnih primjera preobražavajućeg ponašanja i imaju iskustvo razgovora sa nekim sa druge strane. Efekat blizine i dijaloga sa nekim sa suprotstavljene komandne snage uveliko poboljšava društveno iscjeljenje.

Poput okruglih stolova, filmske projekcije uglavnom se koriste kao alati za uključivanje odraslih u dijalog. Međutim, povremeno prisustvo mladih ljudi među učesnicima također može biti pozitivan dodatak. Mladi često postavljaju pitanja o samim detaljima rata, o čemu se kod kuće često ne razgovara i to podstiče međugeneracijski dijalog bilo tokom događaja, bilo kada se učesnici vrate kući svojoj djeci ili roditeljima. Sekundarna traumatizacija mladih može se ublažiti dok pronalaze olakšanje u otkrivanju alternativnih primjera pozitivnog ponašanja.

Naučene lekcije i preporuke: kod ovih metoda indirektnog dijaloga može se naići na nekoliko poteškoća. Učesnici se mogu držati svojih monoetničkih narativa ili naglo napustiti prostor diskusije kako bi “izjednačili strane”. U drugom navratu, učesnik može da govori o tome kako je žrtva. Ovo može poremetiti razgovor, ostavljajući učesnike sa osjećajem beznadežnosti i manjkom snage da se promjene.

Međutim, ako je voditelj pripremljen da adresira ovo kao “prepreke na putu” i ne kao “čorsokake”, tada učesnici mogu početi da razumiju težak ali vrijedan put ka iscjeljenju i pomirenju. Moguća tehnika koja se koristi ka upravljanju razgovora je preusmjeravanje pitanja ili komentara govornicima (panelistima ili komandirima) kako bi se demonstrirao humaniziran odgovor.

Dodatni alati za dijalog

Osnovna pravila za dijalog

Cilj: Stvoriti i zaštititi siguran prostor

Konstruisanje granica razgovora - ograničen kontekst i način na koji će se odvijati - važno je kako bi se omogućilo otvaranje i prodiranje u novu svijest.

Uspostavljanje osnovnih pravila konsenzusom grupe uključuje cijelu grupu u stvaranju optimalnih uslova za slobodu izražavanja i istraživanja. Osnovna pravila odražavaju duh diskusije, osnovan na slušanju sa poštovanjem i bez rasprave.

Grupa kreira osnovna pravila, dok voditelj osigurava da postoji saglasnost, da je lista potpuna i da se pravila slijede.

Osnovna pravila često uključuju:

- Poštujte povjerljivost
- Uvažavajte razlike
- Govorite u prvom licu i iz vlastitog iskustva, a ne kao predstavnik grupe
- Opisujte iskustva, a ne mišljenja
- Nemojte pokušavati ubijediti ili promijeniti
- Slušajte otvoreno i bez prekidanja
- Poštujte vrijeme; budite svjesni onih koji su tiši ili imaju jezičku barijeru
- Izbjegavajte unakrsne i razgovore sa strane

Osnove pri vođenju sesija

Cilj: Stvoriti, zaštititi i održati siguran prostor za otvorenu komunikaciju kroz faze u dijalogu ili radionice.

Ovo se može postići sljedećim :

1. Postavite situaciju

- Pojasnite svrhu radionice ili dijaloga
- Opišite dnevni red i vremenski raspored

2. Uspostavite i nadzirite osnovna pravila

- Pomozite grupi da razvije i slijedi osnovna pravila
- Pokažite poštovanje osnovnih pravila svojim primjerom

3. Pokažite primjer učinkovitog grupnog ponašanja i komunikacije

- Poštujte sve perspektive
- Pružite verbalnu i neverbalnu podršku
- Slušajte aktivno i sa empatijom
- Naučite i koristite imena učesnika
- Potaknite kolebljive članove
- Dobro sarađujte sa drugim voditeljima

4. Nadzirite postupak

- Upravlajte vremenom; pratite pojedinačno vrijeme govora i cjelokupni raspored
- Pratite da grupa bude usmjerena na temu
- Potaknite puno sudjelovanje
- Prisustvujte fazama grupnog procesa i onome što je potrebno u svakoj fazi
- Pratite emocionalni ton; izazovite u slučajevima oklijevanja/zaštitite kada je preintenzivno
- Pripazite na dinamiku moći unutar grupe; spriječite dominaciju jednog gledišta ili frakcije

Za optimalno upravljanje postupkom, preporučujemo rad sa drugim voditeljima idealno u združenom paru.

Pristup 2:

Međuetnički dijalog među mladima poslijeratne generacije

Ključna pitanja:

- Na koji način međuetnički dijalog među mladima doprinosi društvenim promjenama?
- Koji su faktori koji posebno omogućuju otvorenu i iskrenu komunikaciju među mladima?
- Zašto je bitan međuetnički dijalog među mladima iako nisu iskusili najgore sukobe?

Kao što je spomenuto, rad sa mladima i odraslima u procesu izgradnje mira mora biti pažljivo prilagođen različitim skupinama. Na primjer, ovaj je projekat imao modificirani pristup angažovanja onih koji su direktno pogođeni ratom (odrasli), dok su mladi često bili spremniji na direktan dijalog. To je djelimično i zbog činjenice da je mlađa generacija korak dalje udaljena od direktnih uticaja nasilja i dubljih procesa u koje su mladi z STaRa mogli da se uključe. U ovom projektu stajale su dvije osnovne metode kao učinkoviti pristupi za omogućavanje direktnog dijaloga među mladima; mirovni kampovi i mirovni karavani. Oba pristupa su zbirka metoda i alata koji omogućavaju mladima da smisleno učestvuju u otvorenom međusobnom dijalogu tokom dužeg vremenskog perioda.

Kako izgleda međuetnički dijalog među mladima?

Mirovni kampovi i mirovni karavani okupljaju međuetničke mlade iz različitih dijelova BiH kako bi naučili o konceptima izgradnje mira, stereotipima i predrasudama, nenasilnom rješavanju sukoba i faktorima koji to spriječavaju. Mirovni karavan nadovezuje se na mirovni kamp i zajedno, dva procesa traju skoro dvije sedmice. Jedan omladinski kadar, od oko 25 osoba, prolazi kroz ove preobražavajuće programe, a kombinacija vježbi, radionica izleta na vjerska i memorijalna mjesta i izgradnja tima postavlja temelj za međuetnički dijalog. Podstiče kritičko razmišljanje, odgovornost i proširuje njihovu mrežu za izgradnju mira. Gradeći na osnovnim konceptima međusobnog slušanja, razumijevanja i saosjećanja, ovi procesi omogućavaju (re)izgradnju odnosa.

Važno je naglasiti da upravo zato što ovi omogućeni dijalozi postoje unutar šireg procesa mirovnog kampa ili mirovnog karavana, u stanju su da izgrade neophodno povjerenje i otvorenost.

Zašto međuetnički dijalog cijenimo kao metodu za rad sa poslijeratnom generacijom mladih:

U Bosni i Hercegovini su mišljenja i glasovi mladih uglavnom zanemareni. Budući da su mladi budućnost društva, vjerujemo da se bez njihovog glasa društvene promjene ne mogu ostvariti. Dalje, mladi su predugo bili pasivni primaoci vjerovanja svoje porodice i društva u cjelini. Budući da se i sami suočavaju sa predrasudama društva da su pasivni, lijeni i nezainteresovani, mladi često shvataju štetnost posljedica ovakvih predrasuda. Kada ova uvjerenja o pasivnosti i neznanju postanu prihvaćena, mladi gube volju i duh da postanu aktivni članovi svoje zajednice. Kada se ovome suprotstavi prilika da mladi shvate svoju sposobnost preobražavanja kroz međuetničke dijaloge, oni počinju da vjeruju u mogućnost postizanja promjena i preduzimaju male korake u izgradnji mira u svojim zajednicama.

U prostorima za dijalog, mladi su u stanju da istražuju sukobe i probleme koji se pojavljuju u njihovim zajednicama i u prilici su da stvaraju strategije sa drugim mladim ljudima o metodama za rješavanje ovih problema. To može dovesti to pojačanog nivoa samodovoljnosti, posvećenosti i samopouzdanja. Ovi prostori također omogućuju mladim ljudima da prepoznaju rasprostranjenost post-generacijske traume u sebi i među svojim vršnjacima. Trauma, koja se može naslijediti od starijih članova porodice stvara ogroman teret učesnicima i često je njihov glavni razlog učešća u mirovnom radu. Kroz procese mirovnih kampova i karavana, uče o historiji koja je obilježila kako preživjele, tako i buduće generacije i o mogućnosti da to ne mora obilježiti njihovu budućnost.

Metode za međuetnički dijalog među mladima poslijeratne generacije

Mirovni kamp

Osmišljeno i primjenjeno od strane Centra za izgradnju mira (CIM)

Cilj: Razviti duboke, međuetničke odnose među mladima i razmijeniti uvide o preobražaju sukoba kako bi se stvorila osnova za preobražavajući dijalog.

Metoda: Mirovni kamp je sedmodnevni program osmišljen za međuetničke mlade ljude koji dolaze iz duboko podijeljenih zajednica u Bosni i Hercegovini. Prvenstveno je namjenjen mladima od 18 do 30 godina, ali se može prilagoditi i drugim starosnim grupama, s tim da učesnici imaju neko iskustvo u aktivizmu i aktivnostima vezanim za izgradnju mira.

Međuetnička omladina koja učestvuje u mirovnim kampovima

Tokom sedam dana intenzivnih radionica, učesnici kroz iskustven način uče o predrasudama i stereotipima, manipulaciji zasnovanoj na etničkoj pripadnosti, nenasilnoj komunikaciji, kritičkom načinu razmišljanja, analizi sukoba i osmišljavanju i planiranju sopstvenih inicijativa u svojim zajednicama. Voditelji biraju teme na osnovu situacije,

problema, historije ili konteksta zajednice u kojoj regrutuju mlade. Teme uglavnom uključuju ulogu identiteta, predrasude i stereotipe, nenasilnu komunikaciju, omogućavanje dijaloga i osmišljavanje vlastitih inicijativa za posticanje interesa u budućim aktivnostima izgradnje mira.

Jako je važno praviti javne pozive u zajednicama koje su duboko podijeljene i gdje mladi najvjerojatnije nisu imali prostora da se uključe u predhodne projekte vezane za izgradnju mira i aktivizam. Pozivi se trebaju napraviti najmanje mjesec dana prije početka programa, s tim da učesnici budu odabrani najmanje sedam dana prije početka programa, uz "listu čekanja" u slučaju otkazivanja u posljednjem trenutku. Pozivi za učesnike se trebaju poslati na medijske portale, škole, univerzitete, druge nevladine organizacije i druge planirane kontakte, a veličina grupe ne bi trebala

prelaziti više od 30 osoba, kako bi se održala intimnost u dijalozima. Učesnici treba da budu mješovitog roda i etno-religijskih identiteta.

Upravljanje: Sa grupom sa više od 15 učesnika, najbolje je imati dva voditelja koji predstavljaju različite etničke identitete. Voditelji trebaju stvoriti, održati i sačuvati sigurnost učesnika, kako bi se omogućila komunikacija u svim fazama dijaloga ili radionica. Voditelji trebaju da:

- Budu vješti i obrazovani u vođenju dijaloga;
- Imaju znanje o historiji i kontekstu post-konfliktne zemlje;
- Imaju znanje o dinamici grupe, teorijama predrasuda, stereotipima, nenasilnoj komunikaciji, rješavanju sukoba izgradnji mira;
- Budu nepristrasni i profesionalni;
- Budu svjesni vlastitih potreba i podsvjesnih pristrasnosti.

Mjesto održavanja: Mjesta održavanja nebi trebala da odvlače pažnju idealno je da su učesnici izolovani i smješteni u šatore. CIM-ovi Kampovi mira se održavaju na njihovoj Farmi mira. Ova postavka omogućava učesnicima da se koncentrišu na vlastito učenje i preobražaj dok su u direktnom kontaktu sa drugim mladima.

Raspored i radionice

1. Dan: Vježbe upoznavanja

Pozdravite učesnike i predstavite prvu aktivnost, “vježbu upoznavanja”.⁷ Učesnici sjede u krugu i od njih se traži da kažu svoje ime, zajednicu iz koje dolaze, šta im se najviše sviđa, u koju školu idu itd. Pri otvaranju razgovora, trebate pitati otvorena pitanja, kao što su: Šta vas je motivisalo da prisustvujete programu? Kakva su vaša očekivanja u vezi sa ovim programom? Šta očekujete da naučite?

Važno je imati na umu da je ovo nova situacija za učesnike. Često se nalaze van vlastite ugodne zone i mogu biti pod stresom i osjećati se preplavljenim novom situacijom. Neki od njih mogu biti povučeni i zatvoreni i treba im vremena i prostora da se otvore i osjećaju prijatno. Uvijek naglasite o važnosti slobode u količini informacija koje žele da podjele.

⁷ Pitanja vježbi upoznavanja služe kako bi izazvala i podstakla ljude da se otvore i bolje upoznaju.

Tokom čitavog programa, otvorena pitanja mogu se koristiti svakodnevno, počev od svakog jutra pitajući učesnike kako se osjećaju tog jutra/dana i da i imaju obzervacije od predhodnog dana.

2. Dan: Osnovna pravila

Važno je započeti program uspostavljanjem osnovnih pravila. **Osnovna pravila**, kao što je ranije opisano, su skup pravila i normi koje će oblikovati ponašanje učesnika tokom radionica. Važno je odrediti voditelja i kakva će biti njihova uloga, te uključiti učesnike u stvaranju osnovnih pravila. Drugi dan je također presudno vrijeme za razgovor o ulozi identiteta kako bi se podigla svijest o ulozi koju identitet igra u sukobu. **Radionica o Identitetu I**, u odjeljku o alatima ovog programa, pruža korisni okvir za razgovor o identitetu sa učesnicima.

Da bi smo stekli uvid o ulozi identiteta u sukobu, predložimo da zajedno sa učesnicima razmotrite Teoriju socijalnog identiteta, koju je kreirao Henri Tajfel.⁸ Teorija započinje sa pretpostavkom da pojedinci definišu sopstveni identitet s obzirom na društvene grupe, te da takve identifikacije rade na zaštiti i jačanju samo-identiteta. Stvaranje grupnog identiteta uključuje i kategorizaciju nečijeg “u grupi” s obzirom na “van grupe” i tendenciju da se sopstvena grupa posmatra sa pozitivnim

Osnovna pravila

Materijali: tabla/hamer papir, flomasteri

Vrijeme: 30 minuta

Cilj: Uspostaviti pravila koja će olakšati ponašanje i grupnu dinamiku

Voditelji postavljaju pitanja:

- › “Šta vam je potrebno da bi ste se osjećali prijatno?”
- › “Šta smatrate važnim da bi ste se osjećali sigurno da dijelite svoje mišljenje?”

Zapišite odgovore učesnika na tablu/hamer papir i ostavite ovu listu na mjestu gdje ih svi učesnici mogu vidjeti. Dajte učesnicima priliku da dopune spisak tokom čitavog programa.

Neka od najčešće spominjanih osnovnih pravila su:

- › Poštujte mišljenja drugih
- › Pažljivo slušajte govornika (aktivno slušanje)
- › Ne osuđujte
- › Ne prekidajte
- › Ono što ovdje izgovorimo, ostaje ovdje (pravilo povjerljivosti)
- › Dajte prostora tišim učesnicima da dodju do izražaja
- › Pravilo SLJEDEĆI
- › Budite na vrijeme
- › Nema mobilnih telefona ili drugih spoljnih smetnji

Kada učesnici ne poštuju osnovna pravila, nemojte imenovati pojedinca koji krši pravilo, već radije ponovo zamolite cijelu grupu da poštuje osnovna pravila.

⁸ Turner, J. C., & Tajfel, H. (1986). The social identity theory of intergroup behavior. *Psychology of intergroup relations*.

pristrasnostima u poređenju sa “van grupe”. Rezultat je identifikacija sa kolektivnim, depersonalizovanim identitetom osnovanim na članstvu u grupi i prožet pozitivnim aspektima. SIT je društvena psihološka teorija koja pokušava objasniti međugrupni sukob u funkciji samoodređenja zasnovanog na grupi. Pozitivna pristrasnost u grupi objašnjava se načinom na koji grupa dolazi i preuzima samo-bitnu ulogu, gdje osoba sebe definiše kroz grupu. Prema tome, poređenja među grupama su emocionalno opterećena i ekvivalentna su poređenju sa ja/drugi, gdje se prijetnja grupi tumači kao prijetnja sebi. Odnosi u grupi/van grupe podrazumijevaju “nadmetanje za pozitivan identitet”, gdje su kategorizacije “van grupe” strateški uokvirene kako bi se samo-evaluacija dovela do najviše tačke. Stoga je postupanje sa članovima van grupe direktno povezano sa motivom da se zaštititi ili poboljša vlastiti identitet. Budući da su efekti društvenog identiteta zasnovani na zaštiti i unaprijeđenju sebe, prijetnja istome će intuitivno biti povezana sa najjačim efektima identiteta. Nekoliko laboratorijskih i terenskih studija empirijski je potvrdilo da kada grupe predstavljaju opasnost jedna za drugu, efekti identifikacije se povećavaju. SIT nudi važne uvide u vezi sa osnovama društvenog identiteta na diskriminaciji, predrasudama i međugrupnim sukobima, locirajući ove pojave kao rezultat grupne kategorizacije i motiva samopoboljšanja.

Nakon radionice o identitetu, učesnici bi morali da se uključe u aktivnosti izgradnje tima kako bi mogli da vide jedni druge kao potencijalne prijatelje, bez obzira na identitet. Tokom Mirovnog kampa, aktivnosti izgradnje tima se obično održavaju oko Mirovne farme i uključuju stvari poput sadnje, okopavanja biljaka, sakupljanja drva za predstojeću sezonu, branja voća, pravljenja kamperske vatre ili terena za odbojku itd.

Ove aktivnosti imaju važnu ulogu u rušenju stereotipa i predrasuda. Prekategorizacijom ili **združenim grupnim modelom**, stvaramo roditeljsku kategoriju koja obuhvata sve različite grupe koje učestvuju u aktivnostima. Ovaj model zasnovan je na međusobnoj zavisnosti, jednakom statusu i normama jednakosti i pokazalo se da pozitivno utiče na smanjenje predrasuda. Tokom ovih aktivnosti, učesnici su u direktnom kontaktu i, kao članovi nove grupe, u mogućnosti su da se povežu i postanu međusobno zavisni. Učesnicima je potreban prostor za druženje i neformalne razgovore. Rezultati ovih razgovora i timskog rada će biti viđeni u njihovim međusobnim odnosima i ponašanju, kao i u načinu na koji se uključuju u strukturiranje sesije dijaloga.

3. Dan: Lične identitete

Nadovezujući se na 2. dan rada o identitetu, 3. dan bliže razmatra lične identitete. Koristeći **Radionicu o Identitetu II** (pogledajte odjeljak o alatima u ovom poglavlju), od učesnika se traži da bliže istraže vlastite identitete. Vježba od njih traži da eliminišu sve identitete osim jednog s kojim se osjećaju najviše povezani. Ova vježba navodi učesnike da shvate koliko se blisko povezuju sa svojim ličnim identitetima i u konačnici da shvate kao to isto rade i drugi. Ova spoznaja je ključna u otvaranju prostora gdje mladi mogu prepoznati humanost jednih u drugima i važnost pružanja prilike i drugima da se povežu sa svojim identitetima.

4. Dan: Stereotipima i predrasudama

Uspostavljajući međusobno poštovanje identiteta, 4. dan počinje analizom predrasuda i stereotipa. Svrha je ovdje stvoriti prostor kako bi omogućili drugima da se povežu sa svojim identitetima, bez osuđivanja, stereotipa ili predrasuda o tom identitetu.

Kroz **Radionicu o stereotipima i predrasudama**, učesnici imaju priliku da kroz iskustveno učenje postanu svjesni pristrasnosti koje postoje prema različitim identitetima i štetnog uticaja koje te pristrasnosti imaju. Učesnici saznaju da su predrasude i stereotipi društveno formirana iracionalna uvjerenja kroz koja donosimo zaključke o jednom članu grupe, na osnovu lažnih ideja koje imamo o cijeloj grupi. Lekcija se može koristiti kako bi se razgovaralo o tri komponente predrasuda: kognitivnoj (način razmišljanja, uvjerenja), emocionalnoj (emocije koje gajimo prema određenoj grupi) i ponašanju (način na koji djelujemo kada smo suočeni sa grupom). Kroz ovu lekciju, učesnici će otkriti da predrasuda nije osnovana na činjenicama i da može imati opasne posljedice kada društvo naglašava negativne stereotipe.

Nakon radionice o predrasudama, **sesija dijaloga** može podstaći vezu između članova grupe razmjenom njihovih ličnih iskustava. Sjedeći u krugu, započnite pitanjima poput: Kako ste se osjećali na prošloj radionici? Kako vam je bilo da čujete predrasude koje vaša grupa ima prema drugima i obrnuto? Da li su vam bile nepoznate neke predrasude? Da li ste se ikada našli u situaciji da su se ljudi prema vama odnosili kroz objektiv predrasuda? Da li ste ikada postupali sa predrasudama?

Budući da ove teme mogu izazvati jake emocije, važno je biti strpljiv, osjetljiv, suosjećajan i pažljiv, ostavljajući vrijeme učesnicima da govore i pokazuju emocije ako trebaju.

5. Dan: Priprema za duboki dijalog

U ovom stadiju Mirovnog kampa, učesnici su obično imali dovoljno mirovnog obrazovanja da budu osjetljivi jedni na druge u više strukturiranom dijalogu.

Kako bi pripremili učenike i studente za duboki dijalog, počnite vježbom koja se zove **Debata naspram dijaloga**. Ova vježba daje mladima osnovu u glavnim razlikama između razgovora koji može

bit opisan kao debata ili dijalog i često daje uvid u alate za komunikaciju na koji su učesnici navikli. Učesnici će naučiti da slušaju emocije i osjećaje u svojim tijelima tokom svake vrste komunikacije i razviju vještine dijaloškog razgovora kako bi bolje razumjeli druge.

Nakon ove lekcije, uključite učesnike u **sesiju dijaloga** kako bi iskusili koristi dijaloga tj. njegovanje odnosa i učenje aktivnog slušanja. Nakon iste teme koja je korištena u radionici Debata naspram dijaloga, zamolite učesnike da govore iz vlastite tačke gledišta i iskustva. Podstičite “Ja” izjave i ponovo naglasite karakteristike autentičnog govora⁹ i and aktivnog slušanja¹⁰, koristeći osnovno pravilo iz 1. dana. Nakon dijaloga, koji može trajati oko 30 minuta do jednog sata, zamolite učesnike da podjele svoje lično iskustvo učestvovanja u dijalogu, razmišljajući o sopstvenom ponašanju i tjelesnim osjećajima.

6. Dan: Razumijevanje izgradnje mira

6. dan započnite diskusijom o pojmu “izgradnja mira” i porijeklu oblasti. Svrha ovdje je da se pomogne učesnicima da se bave dubljim razumijevanjem izgradnje mira i da razumiju neke od najčešćih teorija iz oblasti. Ovo pomaže učesnicima da nauče da je izgradnja mira ozbiljna oblast, u kojoj mogu da se angažuju.

Izraz izgradnja mira pojavio se prvi put prije više od 30 godina kroz rad Johana Galtunga. On je pozvao na stvaranje struktura za izgradnju mira za promociju

Razvijanje vještina slušanja u mirovnom kampu

⁹ Autentični način govora znači da govorite za sebe, ne za grupu ili stanovište i da se govori o vlastitom iskustvu. Podrazumijeva razlikovanje sopstvenog mišljenja ili uvjerenja od istine ili činjenice i prepoznavanje iskustava i pretpostavki koje su oblikovale naše poglede i mišljenje.

¹⁰ Aktivno slušanje podrazumijeva slušanje i razumijevanje istine o iskustvima drugih bez osuđivanja, već sa empatijom i razjašnjavanjem pitanja kako bismo proširili naše razumijevanje.

održivog mira baveći se “osnovnim uzrocima” nasilnih sukoba i podržavajući domaće kapacitete za upravljanje mirom i rješavanje sukoba. Izgradnja mira predstavlja stvaranje stvarnih uslova za mir i priliku za prelazak iz konfliktnog sistema u sistem mira. Izgradnja mira je postao poznat koncept UN-a, Agenda za mir, koja je izgradnju mira definirala kao **akciju za učvršćivanje mira i izbjegavanje ponovnog sukoba**.

Kroz ovaj uvod u izgradnju mira, učesnici postanu svjesni njegovog značaja i uloge, kao i soženost procesa koji se koristi za stvaranje održivog mira.

Definicija Ujedinjenih nacija o izgradnji mira

Izgradnja mira uključuje niz mjera usmjerenih na smanjenje rizika od zaostajanja ili povratka u sukob jačanjem nacionalnih kapaciteta na svim nivoima za upravljanje sukobima i postavljanje temelja za održivi mir i razvoj. Može se predstaviti i primijeniti na različitim nivoima.

<https://peacekeeping.un.org/en/terminology>

Kada učesnici steknu znanje o definiciji i historiji izgradnje mira, počinju da ga doživljavaju kao važan i neophodan proces u postkonfliktnim zemljama. Iz pravilno razumijevanje **nivoa izgradnje mira** (pogledajte Radionice o nivoima izgradnje mira), mladi dobiju uvid na kojem nivou se mogu uključiti i postati aktivni inicijatori društvenih promjena.

Tokom ove sesije, zamolite učesnike da verbaliziraju šta za njih znači izgradnja mira, kao: Šta vi mislite da mir znači? Šta vam je potrebno kako bi ste bili u miru? Da li je mir odsustvo rata ili je više od toga? Na kojim nivoima možemo imati mir? Zamolite učesnike da zapišu odgovore svoh ličnog značenja mira i stavite ih na papir na tabli/hamer papir kako bi ih svi mogli vidjeti. Odvojite 30'40 minuta za ovu aktivnost.

7. Dan: prilikama za aktivizam i načinima da prepoznaju probleme

Nakon sedmicu dana učenja o alatima za konflikt i preobražaj i identifikaciju prepreka za društveno iscjeljenje, mladi učesnici trebaju provesti neko vrijeme razvijajući vlastitu osjetljivost na probleme koji su specifični za njihove matične zajednice, kao i za širi društveni kontekst. Tokom ove sesije učesnici će naučiti o prilikama za aktivizam i načinima da prepoznaju probleme koji mogu biti riješeni kroz njihove inicijative.

Započnite ovu sesiju razgovorom na mikro nivou, analizirajući probleme i razmišljajući o mogućim rješenjima na realan i konkretan način koji se bavi potrebama zajednice. Traženje od mladih učesnika da misle o problemima na

državnom nivou može dovesti do toga da budu preopterećeni, obeshrabreni i demotivisani, jer ovi uslovi mogu biti izazovni ili čak nemogući za prevazilaženje. Razmišljajući o problemima u svojim lokalnim zajednicama, mogu se bolje koncentrisati i usmjeriti svoju energiju i resurse na pristupačnije prepreke.

Učesnici su pozvani da pojedinačno razmotre o izazovima s kojima se suočava njihova zajednica koji se odnose na teme kao što su stereotipi, predrasude, diskriminacija, ljudska prava, dijalog (međuvjerski, međuetnički, kao i međugeneracijski). Učesnici se potstiču da misle o tome kako se ova pitanja odnose na mlade ljude i kako utiču na njihov razvoj, formiranje, aktivizam i njihovu sliku o sebi u postkonfliktnom društvu. Učesnici su pozvani da predstavljaju izazove s kojima se suočava njihova lokalna zajednica i da opišu kontekst sukoba u kojem se ti izazovi javljaju.

Kroz ovaj odjeljak, voditelji mogu pružiti neke primjere inicijativa sprovedenih u lokalnim zajednicama, uključujući kako su izgledali, na čemu su zasnovani, kako je tekao proces planiranja i kako su sprovedeni. U ovom dijelu radionice, može biti efikasno pozovati gostujuće učesnike ili predhodne učesnike da podjele svoja iskustva u stvaranju njihovih inicijativa. Važno je motivisati učesnike da budu kreativni u stvaranju svojih inicijativa, ali i da budu realni, paze na vremenski period i mjerljivost.

The **Designing Local Initiatives Tool and Template** provides a useful framework for this exercise.

Mirovni karavan

Osmišljen i pripremljen od strane Centra za izgradnju mira (CIM)

Cilj: Izgraditi na temeljima značajnog, međuetničkog dijaloga među mladima razvijenog tokom Mirovnog Kampa kroz izlaganje različitim zajednicama.

Metoda: Nakon Mirovnog kampa, djelotvorna metoda za izgradnju odnosa i uvida koji su razvijeni kroz sedam dana dijaloga je Mirovni karavan. Ovo petodnevno putovanje vodi istu grupu učesnika kroz BiH, gdje grupa posjećuje i uči o područjima svoje zemlje kojima ranije možda nikada nisu bili izloženi. Tokom posjeta, mladi imaju priliku da posjete vjerska mjesta, ratne memorijale i upoznaju se sa lokalnim aktivistima i graditeljima mira kako bi čuli njihova iskustva u radu u podjeljenim zajednicama. Ovo je posebno koristan pristup za podršku otvorene i iskrene komunikacije među mladima, od kojih mnogi nisu nikada mali direktno iskustvo sa različitim zajednicama i ljudima.

Nadovezujući se na kontakt i međuetničke odnose razvijete nokom Mirovnog kampa, Karavan ide korak dalje jer su učesnici izloženi zajednicama različitih etničkih sastava i zmoljeni da razmisle o tome kako se alati koje su naučili mogu primjeniti u ovim različitim kontekstima. Konačno, ciljevi Mirovnog karavana je podsticanje razumijevanja sukoba na nacionalnom nivou i povezanost sa osjećajem nacionalne pripadnosti i sticanja znanja o historiji zemlje. Također podstiče kritičko razmišljanje.

Karavan mira obično putuje kroz iste zajednice iz kojih su i sami učesnici. To svakom učesniku daje priliku da podjeli o svojoj matičnoj zajednici, o narativima te zajednice sa grupom, produbljujući priliku za razumijevanje jedni drugih. U zemlji koja je iskusila masovno nasilje, neki učesnici u grupi možda nisu nikada imali priliku da posjete mjesta gdje žive pripadnici drugih etničkih grupa. Mnogi vjerovatno nikada nisu ušli u crkvu, džamiju ili sinagogu i bili pod uvjerenjem da će ove posjete poremetiti njihov sopstveni identitet kao muslimana, kršćanina, katolika itd. Ove posjete su važne jer mogu podići svijest o strahovima koji su rezultat etničke izolacije i manipulacije. Dijalog među mladima se produbljuje kada počnu razgovore o nasljeđenim nepovjerenjima i strahovima koje nosi njihova etnička grupa i načinima na koji politički lideri i mediji to pojačavaju. Posjeta svakoj lokaciji ili gradu jenačin da se maldi oslobode straha od putovanja kroz djelove zemlje koji su im nepoznati i da se suoče sa duboko potisnutim predrasudama. Ova zajednička iskustva služe kako bi podstakla povezanost grupe i veza između učesnika i njihove zemlje.

Svaki dan treba da uključuje posjetu mjestu ili zajednici koja je duboko podjeljena. U svakom gradu ili mjestu se može organizovati panel diskusije sa lokalnim aktivistima, uključujući i predstavnike nevladinih organizacija, graditelja mira i volontera koji su uključeni u kreiranju bolje budućnosti i iniciranja društvenih promjena. Učesnici trebaju imati slobodnog vremena kako bi istražili gradove sami ili sa vodičima i pripadnicima te zajednice.

Tokom cijelog Karavana trebaju se postavljati pitanja otvorenog tipa kako bi podstakli učesnike da govore o svom iskustvu i ličnom preobražaju. Posljednji dan Mirovnog karavana trebalo bi da se održi evaluacijska sesija kako bi učesnici mogli otvoreno govoriti o svojim iskustvima tokom karavana.

Dodatni alati za uspostavljanje otvorenog prostora za dijalog među mladima

Radionica o identitetu I

Cilj: Podići svijest o identitetima, samorefleksiji identifikaciji identiteta i ulozi identiteta u konfliktnim situacijama

Potrebni materijali: tabla/hamer papir, flomasteri, olovke, papiri ili sveske

Vrijeme: 60 minuta

Počnite sa kratkim uvodom i objašnjenjem identiteta¹¹. Sljedi primjer korisnog formulisanja: “ Sve nas oblikuje okolina. Naša pripadnost određenoj grupi može uticati na naše ponašanje i vrijednosti. Mi smo braća, sestre, žene, muškarci, kršćani, muslimani, fudbalski igrači, muzičari itd. Kroz ovu vježbu, promislite o identitetima koji vas najbolje opisuju. Izlistajte svaki identitet s kojim se možete povezati. Imate 20 minuta za ovu vježbu. Nakon toga ćemo preći na sljedeći dio.”

Nakon što učesnici završe sa pisanjem identiteta, koristite tablu/hamer papir da zabilježite sve identitete. Zaokružite one koji se ponavljaju. Zapisujući i zaokruživajući identitete koji se ponavljaju, učesnici imaju bolje razumijevanje o identitetima koji su im zajednički. Kroz ovu vizualizaciju oni postaju svjesniji vlastitih identiteta, uključujući ono šta ih čini jedinstvenima i sta im je zajedničko sa drugim mladima.

Zamolite učesnike da odaberu jedan ili nekoliko identiteta koje bi željeli da podjele sa grupom. Ostavite malo vremena za članove grupe da postavljaju pitanja govorniku.

Radionica o identitetu II

Cilj: Podići svijest o važnosti identiteta i emocionalne vezanosti za njih, sticanje znanja o ulozi identiteta u konfliktnim situacijama.

Potrebni materijali: olovke, papir ili sveska

Vrijeme: 120 minuta

¹¹ Postoji nekoliko definicija o identitetu. Prema Tajfelovoj društvenoj teoriji o identitetu, društveni identitet je osjećaj osobe o tome ko ta osoba jeste zasnovan na članstvu(ima) koje ima u grupi.

Ova radionica naglašava važnost identiteta i njihovog značaja u našim životima. Od učesnika se traži da razmisle o svojim identitetima, ali ovaj put moraju zapisati šest identiteta za koje smatraju da su im najvažniji.

Dajte učesnicima 20 minuta da razmisle o ovih šest identiteta i neka ih upišu u svesku. Pitajte učesnike da podjele zapisane identitete i razjasne šta su izabrali kao identitete za koje se osjećaju čvrsto vezanima.

Pošto su sada učesnici bolje upoznati o karakteru identiteta prisutnih vrijeme je za jednu pauzu od deset minuta tokom koje će u neformalnom razgovoru pokušati steći još bolji uvid o pojedinostima tih identiteta. Ovaj razgovor je važan zbog njihovog povezivanja. Razgovor će im omogućiti da govore o svom iskustvu odbacivanja nekih elemenata njihovih identiteta i otvara prostor za osjećaj "zajedničke sudbine"¹².

Nakon pauze dati zadatak učesnicima da analiziraju svojih šest identiteta i da precrtaju onaj koji im znači najmanje. Nastaviti ovaj proces dok se lista identiteta ne svede na samo jedan.

Onda tražiti od učesnika da svako od njih pročitati koji je to preostali identitet na listi i kaže kako su se osjećali dok su križali jedan po jedan "dio" sebe. Ovo su primjeri pitanja za učesnike: Kako ste se osjećali dok ste precrtavali svoje identitete? Da li je bilo jednostavno ili je bilo teško? Koliko je bilo teško?

Može se desiti da će učesnici reći kako su se osjećali kao da precrtavaju dijelove sebe. Dodatno otvorite dijalog postavljajući sljedeća pitanja: Da li ste osjetili kao da odbacujete neke dijelove svoje ličnosti? Da li ste se ikada ranije našli u prilici da morate odbaciti neki od vaših identiteta? Kako ste se osjećali? Da li ste bili uplašeni? U kakvim obično prilikama našim identitetima prijeti opasnost?

U stanjima sukoba i rata identiteti su obično moćno sredstvo za manipulaciju; identiteti mogu postati ugroženi, a drugačije ljude učiniti metom. Pošto smatramo da su naši identiteti važni dijelovi nas samih trebamo shvatiti da i drugi isto tako doživljavaju svoje identitete. Vrlo je teško svakom ko doživi odbačenost ili uvrede zbog svog identiteta. Nama kao graditeljima mira ključno je da shvatimo značaj identiteta i ulogu koju oni imaju u životima drugih.

¹² Međuviovisnost sudbina (Lewin, 1948) u jednoj grupi se pokazala kao učinkovit faktor u međusobnom uvezivanju članova unutar grupe.

Radionica o predrasudama i stereotipima

Cilj: Podići svijest o postojanju predrasuda, naučiti definicije i razlike između predrasuda i stereotipa, njihove negativne učinke i testirati njihovu tačnost.

Materijali i pribor: hamer papir, markeri raznih boja, selotejp traka

Vrijeme: 60 minuta

U ovoj radionici učesnike podijelite u dvije grupe po njihovoj etničkoj pripadnosti. Započnite provjerom da li učesnici već imaju neko znanje o predrasudama i stereotipima. Postavite im sljedeća pitanja: Šta su predrasude? Šta su stereotipi? Kako ih razlikujemo?

Učesnicima postavite zadatak da otkriju predrasude koje drugi imaju o njihovoj etničkoj grupi. Neka na tabli napišu te predrasude, ali tako da svaka grupa ima različitu boju markera. Učesnicima dati dovoljno vremena (20 do 30 minuta) uz poštovanje osnovnih pravila.

Zatim dati zadatak grupama da pokažu svoje liste predrasuda ostalim grupama. Moderator će na zid postaviti hamer papire i pitati učesnike za svaku od navedenih predrasuda da li je osnovana. Markerom će precrtati svaku za koje se grupa ne slaže. Ukoliko postoji barem JEDNA osoba koja ne pokazuje karakteristike te predrasude, ta predrasuda može biti opozvana. Moderator do kraja liste nastavlja preispitivati vjerodostojnost svake od navedenih predrasuda. Ova radionica, kroz eksperimentalno učenje, nudi mogućnost izgradnje svijesti o predrasudama i posljedicama koje one stvaraju.

Radionica: rasprava ili dijalog

Cilj: Steći znanje o komunikaciji unutar dijaloga, naučiti definiciju dijaloga, njegove koristi i različitosti između dijaloga i rasprave.

Materijal i pribor: bilježnice, A4 papir, olovka, tabla/hamer papir i marker flomasteri

Vrijeme: 120 minuta

Grupi podijeliti u dvije grupe. Učesnicima objasniti da je ovo vježba u kojoj grupe predstavljaju suprotstavljene strane i dva različita mišljenja. Odredimo temu za raspravu (npr. vegetarijanci protiv mesojeda). Dati grupama vremena da pripreme raspravu (20 minuta).

Zatim, pošto se vratimo cijeloj grupi počinjemo predstavljanja svake od grupa. U ovoj vježbi uloga moderatora je da NADGLEDA ponašanje, držanje i govor tijela učesnika. Obično učesnici govore glasno kako bi nadjačali govornike. Ne slušaju druge i zauzimaju napadačke pozicije sa tijelima nagetim prema naprijed dok pokušavaju ubijediti suprotnu stranu. Često jedni druge omalovažavaju i upadaju u riječ.

Nakon deset minuta prepirke tražiti od učesnika da obrate pažnju na svoje ponašanje i govor tijela. Pitati ih sljedeće: Kako ste se osjećali u ovoj raspravi? Smatrate li da ste uspjeli dati do znanja ostalima šta je vaše mišljenje? Šta se sve dešavalo u vašem tijelu?

Zapišite zapažanja i karakteristike rasprava na hamer papir, nakon čega će moderator predstaviti karakteristike dijaloga i ulogu koju dijalog ima u izgradnji mira.

Naglasiti kako mi u dijalogu postićemo sljedeće:

- Razgovaramo kako bi istraživali
- Razvijamo disciplinu slušanja mišljenja iz drugačije perspektive koja nam sprva može izgledati kao prijetnja.
- Razvijati sposobnost dijaloga
- Tokom procesa imamo priliku da se stavljamo u pozicije drugih učesnika

<i>Rasprava</i>	<i>Dijalog</i>
Cilj je pobijediti.	Cilj je otkriti šta nam je zajedničko.
Učesnici su neka vrsta vođa poznatih po tome što pažljivo brane svoje stavove pri tome ne birajući riječi.	Učesnik može biti bilo ko. Učesnik govori za sebe i o svom iskustvu uz poštovanje druge strane.
Napadi na sagovornika kao i upadanje u riječ su normalna praksa i dopuštene od strane lidera. Atmosfera je prijeteća.	Atmosfera je mirna, lideri predlažu i postižu dogovor oko pravila dijaloga kako bi razgovor mogao biti vođen uz obostrano poštovanje.
Učesnici nastupaju kao predstavnici grupa.	Učesnici govore svak u svoje ime.
Učesnici se okreću i traže podršku istomišljenika.	Učesnici tragaju i za drugačijim mišljenjima.
Negiraju se različita mišljenja u grupi.	Različita mišljenja među učesnicima su vidljiva i ne pokušavaju se sakriti.
Učesnici izražavaju svoja uvjerenja o stavu ili ideji.	Učesnici izražavaju dvojbu i nesigurnost.
Učesnici slušaju drugu stranu kako bi izrazili neslaganje i potvrdili svoj stav. Pitanja se postavljaju isključivo kako bi se pobio odgovor.	Učesnici slušaju iz radoznalosti kako bi shvatili uvjerenja drugih.
Izjave su predvidive i nude malo novih informacija.	Izjave nude nove informacije.
Uspjeh iziskuje puno žestine i pristrasnih stavova.	Uspjeh iziskuje otvoreno analiziranje pitanja o kojima se diskutuje.
Posljedica je da su potrebe i vrijednosti jasne.	Vrijednosti i potrebe su neprestano iznova istraživane.

Nivoi radionice za izgradnju mira

Cilj: Sticati znanje i podizati svijest o različitim nivoima izgradnje mira.

Materijali i pribor: tabla/hamer papir, marker flomasteri, ljepljivi listići, olovke, A4 papir

Vrijeme: 60 minuta + 30 minuta za sesije dijaloga

Grupu podijeliti u šest izmješanih grupa. Svakoj grupi dati list papira na kojem je napisan jedan od nivoa izgradnje mira:

1. Pojedinačna izgradnja mira
2. Izgradnja mira među pojedincima
3. Izgradnja mira u zajednici
4. Izgradnja mira među grupama
5. Izgradnja mira na nivou države
6. Diplomacija i izgradnja mira

Tražiti od učesnika da razmjenjuju ideje o terminima i djelovanjima povezanim za datim nivoom izgradnje mira. Za ovu aktivnost imaju 30 minuta vremena tokom kojih na ljepljivim listićima trebaju ispisati razne termine i akcije.

Kada završe po jedan ili više predstavnika svake grupe će predstaviti njihov rad ostatku grupe tako što će na hamer papir na tabli lijepiti listiće (30 minuta).

Pošto učesnici završe svoje prezentacije otvoriti sesiju za dijalog. Učesnike pitati sljedeće: Šta ste naučili? Da li je predloženom bilo nečeg što ste već znali? Da li je bilo nečeg novog/iznenađujućeg za vas? Kada je u pitanju razmišljanje iz pozicije pojedinca šta možete uraditi na izgradnji mira u vašoj zajednici? (30 minuta)

Osmišljavanje lokalnih inicijativa

Cilj: Dati podršku mladima u osmišljavanju i sprovođenju inicijativa u njihovim zajednicama kako bi proširili svoje spoznaje o izgradnji mira.

Konkretni koraci ka promjeni: Učesnike podijeliti u dvije grupe prema idejama i inicijativama na kojima bi željeli raditi. Ovisno o broju učesnika iz jedne zajednice jedna inicijativa može imati više od jednog učesnika i to često može biti od pomoći. Na primjer, u jednom od naših Mirovnjačkih kampova, dvije grupe učesnika iz dvije različite zajednice/grada organizirali su zajedničku aktivnost: razmjena mladih iz ova dva grada. Organizirali su posjetu vjerskim objektima, spomenicima i radionicama na sličnu temu. Pošto su učesnici podijeljeni po grupama vrijeme je da im se da zadatak da razmišljaju o sljedećim pitanjima:

- Koji problem ova aktivnost tretira?
- Šta je cilj ove aktivnosti?
- Koja je ciljna grupa?
- Koji rezultati će biti postignuti?
- Na koje poteškoće je moguće naići u ostvarivanju ove inicijative?

U ovom dijelu aktivnosti moderator mora skrenuti pažnju učesnicima da inicijative moraju biti ostvarive, upotrebljive i sprovodive u stvarnosti.

Planiranje lokalnih inicijativa: Nakon bližeg uvida u probleme koje učesnici žele tretirati oni počinju rad kao grupa, predstavljaju svoje inicijative, dok mederatori brinu o komentarima i prijedlozima. Na kraju ove sesije učesnici dobijaju dolje priloženi formular kojeg trebaju popuniti i poslati moderatoru emailom kako bi moderator dobio detaljan uvid u njihove inicijative. Obzirom da učesnici osmišljavaju i planiraju veći dio aktivnosti tokom radionice, krajnji rok za dostavljanje opisa projekta treba biti jedna sedmica nakon završetka Mirovnjačkog kampa.

Formular o razvoju projekta

Naziv projekta:	
Mjesto izvršenja:	Ukupan budžet:
Koordinator:	Članovi tima:

Vremenski okvir za izvršenje
Ovdje upisati planirani vremenski okvir, npr. maj-juni 2020

Problem kojeg ova aktivnost tretira
Definiraj jasno, precizno i konkretno problem kojeg će ova aktivnost tretirati.

Cilj ili ciljevi aktivnosti
Najoptimalnije je odrediti jedan do dva cilja, odnosno maksimalno tri.

Ciljna grupa
Definiraj ciljnu grupu jasno i konkretno, npr. to mogu biti mlade osobe starosne dobi od 17 do 25 godina, studenti Fakulteta humanističkih i društvenih nauka i slično.

Rezultati i pokazatelji

Rezultati trebaju biti uvezani sa postavljenim ciljevima, a pokazatelji trebaju biti prethodno definirani, odnosno trebaju pomoći pri zaključivanju da li su postavljeni ciljevi postignuti.

Opis aktivnosti

Detaljno opisati aktivnost koja će biti izvršena.

Datum izvršenja

Odrediti tačan datum izvršenja svake od aktivnosti.

Mogući partneri

Lista mogućih partnera koji mogu pomoći izvršenje aktivnosti, kao što su na primjer neke druge nevladine organizacije, internet portali, sponzori itd.

Vidljivost aktivnosti i objavljivanje rezultata

Precizno objasniti plan objavljivanja i kako da rezultat bude dostupan široj javnosti. Isto tako objasniti kako će aktivnosti i ishodi biti promovirani, na primjer na društvenim mrežama, lokalnim ili regionalnim radio i TV stanicama i slično.

Odgovornosti članova tima

Opisati šta svako od članovi tima treba tačno uraditi. Za projekat je od izuzetnog značaja da se kroz ovaj dio prođe bez većih problema. Uloge članova tima trebaju biti jasno definirane kako bi svako mogao izvršiti svoj zadatak. Neke od uloga mogu biti koordinator, pomoćnik, menadžer na društvenim mrežama itd.

Budžet

Detaljno obrazložen budžet treba uključivati sljedeće kategorije: materijal za rad, smještaj, hranu i piće, troškove putovanja za učesnike i predavače i honorar za predavače. Ukoliko postoji još neka stavka koja treba biti dodata to se može učiniti u skladu sa pravilima koje postavljaju donatori ovog projekta.

Pristup 3:

Rad na integrisanju postratne generacije mladih

Glavna pitanja:

- Kakve posljedice proizvodi odvojenost među etno-religijskim zajednicama?
- Kako možemo pomoći mladima koji pripadaju postratnom društvu da prevaziđu predrasude kada "pomirenje" ne doživljavaju kao nešto čime bi se oni trebali baviti?
- Kako izgradnja međuetničkih prijateljstava među mladima pomaže iscjeljivanje i uključivanje u postratna društva?

Skriveni sukob i strah od onog drugog i dalje je raširen među mladima u Bosni i Hercegovini, uprkos činjenici da sadašnje generacije mladih nisu direktno iskusile rat 90-tih. Opisujući svoju etničku pripadnost mladi u BiH *"pokazuju sklonost oslanjanju na, kako tradicionalističke, tako i na kulturološke i religijske opise etničke pripadnosti, koji opet tu pripadnost bliže određuju kroz jezik, religiju, običaje, historiju i osjećaj zajedništva. Takav je opis bliži iskonskim laičkim teorijama etničke pripadnosti nego trenutnom ili instrumentalnom razumijevanju."*¹³ Ovakva privrženost identitetu vodi odbacivanju identiteta drugih, čemu dodatno pogoduje strah koji je ponekad naslijeđen kroz generacijske traume ili je razvijan kao reakcija na predrasude koje proizvode politike, obrazovni sistemi i mediji.

Postoje vrijednosti kojima se u očima mladih o "onom drugom" želi zadržati slika neprijatelja i tako se u Bosni i Hercegovini atmosfera sukoba učiniti neprestanom. Nažalost, ovaj strah i odbijanje drugih identiteta spriječava veliki broj mladih koji pripadaju postratnoj generaciji da oforme otvorene i odnose pune povjerenja sa mladima koji pripadaju drugim etničkim identitetima.

Kako kod omladine postratnog perioda u duboko podijeljenom društvu razviti osjećaj za integraciju?

Ovaj priručnik "izgradnji osjećaja za integraciju" pristupa sa posebnim osvrtom na transformaciju odnosa među mladima, nudeći im priliku i sredstva da zajedno rade

¹³ Majstorović D. i Turjačanin V. (2013), *Etnički i nacionalni identitet mladih u Bosni i Hercegovini: Metodologija društvenih nauka*, Palgrave Macmillan

na pitanjima i ciljevima o kojima postoji široki konsenzus, a koja su od značaja za njihov dalji razvoj kao građanina svojih zajednica.

Sa ciljem integracije mladih ljudi i pružanja prilike da rade u etnički mješovitim grupama kao ljudi od promjene u svojim zajednicama, PRONI je osmislio alate koji će služiti kao pomoć mladima da steknu vještine i znanje o uključivanju u pitanja od značaja za njih. Ove aktivnosti uključuju obrazovanje omladinskih radnika (PRONI Akademija omladinskog rada - PAOR) i otvaranje omladinskih klubova, kao mjesta gdje se mladi ljudi mogu okupljati i osmišljavati aktivnosti za druge mlade ljude.

PRONI omladinski klubovi su važna mjesta za integraciju. Oni služe kao prostori gdje mladi, kroz radionice, obuke, upoznavanja, dobrovoljni rad, omladinski aktivizam, razmjenu i omladinske programe zajedničkog stvaralaštva, mogu naučiti šta su to njihovi zajednički ciljevi.

Osmišljavanjem i vođenjem aktivnosti u etnički mješovitim timovima, mladi mogu prerasti u lidere u razvijanju i unapređivanju međuetničkih odnosa u svojim zajednicama. Na ovaj način među mladima se gradi osjećaj za integraciju kroz svijest o zajednici.

PRONI Akademija omladinskog rada (PAOR) je poseban PRONI program kojim se mladi ljudi opskrbljuju znanjem iz oblasti rada sa mladima, omladinskog aktivizma i rješavanja sukoba. Akademija se sastoji od šest modula u ukupnom trajanju od osam mjeseci (šest mjeseci teoretskog i dva mjeseca praktičnog rada) i ima tri nivoa (PAOR A, B i B+). Cilj PAOR programa jeste osnažiti aktiviste i omladinske radnike da unaprijede vještine kod mladih ljudi kako bi mogli aktivno da se uključe u svoje zajednice kao mladi socijalni radnici. Učeći zajedno u programima kao što je PAOR, mladim ljudima se pruža prilika da upoznaju jedni druge kao kolege i saradnike koji grade promjene praktičnim radom na integraciji. PAOR uvodi standarde u obuci omladinskih radnika kako bi povećao kvalitet omladinskih programa. Na taj način, budući voditelji omladinskih organizacija i radnika stiču profesionalne vještine, znanje i iskustvo za rad u oblasti omladinskog društvenog rada.

Plan i program rada PAOR zasnovan je na principima i vrijednostima neformalnog obrazovanja i metodologija eksperimentalnog učenja, kao i na uvrštavanju dokazanih teorija iz polja pedagogije, socijalne pedagogije, sociologije, psihologije, socijalne psihologije i sličnih naučnih disciplina.

Zašto pridajemo značaj izgradnji osjećaja za integraciju kao metodi izgradnje mira među mladima postratne generacije:

Izgradnja osjećaja za integraciju kroz navedene metode predstavlja ideju prema kojoj mladi zajednički mogu na sebe preuzeti odgovornost za svoje živote i za budućnost svojih zajednica. Radeći zajedno, oni mogu otkriti šta je smisao promjene, izgraditi jake veze sa uključenim stranama i graditi prilike za mlade da budu konsultirani o onome šta oni žele i šta im treba, kao i podržati rješavanje sukoba po sistemu odozdo prema gore.

BiH je još u procesu izgradnje mira i oporavka od rata, stoga se na mlade ljude treba gledati kao na snagu koja može dati doprinos procesu tranzicije kojeg će oni naslijediti. Dvadeset godina nakon rata, ključni korak u pravcu prevazilaženja etničkih pojedinačnih barijera i državnih granica je uspostava multikulturnih zajednica obrazovanih omladinskih radnika. Obrazovanje mladih u integriranom ambijentu omogućuje pozitivnu komunikaciju među mladima koji bi, u suprotnom, imali vrlo malo prilika da se aktiviraju i stupe u kontakt sa drugima. Koristeći se ovakvim prostorima, mladima se pruža prilika da se odupru nametnutim etničkim barijerama koje proizvode politički i medijski narativi. Oni nalaze način da stupe u komunikaciju sa drugim mladim ljudima koji će biti izloženi riziku moguće radikalizacije.

Metode i izgradnja osjećaja za integraciju

Omladinski klubovi *osmišljeni i primijenjeni od strane PRONI*

Cilj: Obezbijediti rekreacijski prostor za potrebe mladih iz različitih etničkih grupa za njihov udruženi rad na polju ostvarivanja zajedničkih ciljeva i gradnje međusobnog povjerenja.

Metodologija: Omladinski klubovi predstavljaju prostor za društvene aktivnosti i rekreaciju, na raspolaganju raznolikim mladim ljudima, gdje se okupljaju kako vođe volonterskih grupa, tako i učesnici u aktivnostima. U omladinskim klubovima se organiziraju i podržavaju aktivnosti kojima se unapređuju fizičke, društvene, emocionalne i spoznajne sposobnosti kod mladih, pruža im se mogućnost da osjete uspjeh, liderstvo, radost, prepoznavanje talenta i dožive prijateljstva sa pripadnicima drugih etničkih grupa.

Kada se mladi ljudi, koji dolaze iz različitih okruženja, okupe u ovakvim klubovima radi sticanja znanja, oni grade više-kulturalne zajednice obrazovanih omladinskih radnika i tako dolaze do spoznaje da zapravo dijele zajedničke ideale ljudskih vrijednosti, međusobnog pomaganja, omladinskog aktivizma i uključivanja u društveni život u Bosni i Hercegovini.

Klubovi mladih pomažu u izgradnji međuetničkog prijateljstva

Ovi klubovi mladim ljudima omogućuju uključivanje u razne vrste djelovanja kao što su: muzika, pozorište, sport, kultura, seminari, obuke i radionice. Ovakvi sadržaji podstiču učenje, raspravu, uvezivanje i razne oblike razmjene sa mladima koji potiču iz drugih kultura i etničkih grupa. Kroz razne aktivnosti i razmjene unutar Bosne i Hercegovine, Balkana i drugih dijelova Evrope, raste sposobnost mladih ljudi da grade vještine liderstva, lobiranja, preuzimanja inicijative, primjene kritičkog promišljanja.

Radionice: Imajući u vidu da im je prevashodni cilj zbližavanje mladih ljudi zbog integrirane mogućnosti učenja, radionice omladinskih klubova mogu uključivati razne vrste projekata. Neke od ideja za projekte radionica uključuju: prepoznavanje i sprečavanje nasilja u zajednicama mladih; unapređivanje komunikacije kroz prepričavanje; inkluziju i razbijanje predrasuda; časove likovnog i kinematografije i drugo. Radionice se mogu sprovoditi u više sesija što otvara mogućnost da se iste grupe mladih ljudi sastaju mjesečno ili recimo sedmično, a

što učvršćuje njihovu međusobnu povezanost i omogućuje ozbiljniji istraživački rad na odabranu temu.

U sklopu rada omladinskih klubova učesnici će dobiti zadatke koji imaju svoja ograničenja i mjerljivi su, a isto tako proširuju i razvijaju vještine učesnika i obogaćuju njihovo iskustvo. To može uključivati zajedničko vođenje radionice, pružanje informacija novim učesnicima i širenje prisustva na društvenim mrežama.

Kako bi radionice učinili dostupnim svima, može se koristiti metodologija neformalnog obrazovanja u vidu participativnog i fleksibilnog pristupa. U skladu s ovim pristupom, mladi učesnici mogu i trebaju biti konsultovani u razvoju izrade programa, tako da se osjećaju cijenjenima i da se čuju njihovi interesi.

Poziv za prijavu učesnika: Poziv se obično objavljuje preko raznih medija i društvenih mreža koje mladi redovno prate u zajednicama u kojima djeluju omladinski klubovi. Prilikom primanja novih polaznika, treba voditi računa da se izvrši odabir i da se dopre do mladih različitog etničkog i vjerskog porijekla i rodnog identiteta. U Bosni i Hercegovini u kategoriju mladih ulaze lica starosne dobi između 15 i 30 godina, tako da upravo ovaj uzrast treba biti ciljna grupa. Svi mladi ljudi trebaju uzeti učešće na dobrovoljnoj osnovi.

Mjesto: Prilikom osmišljavanja mjesta održavanja, treba imati na umu da se i omladinski klubovi moraju "poimati" poput omladinskih klubova, jer je ovo prostor osmišljen posebno za mlade ... Ovo može značiti i uljepšavanje prostora posterima na temu njihovih omladinskih sadržaja i projekata.

Akademija Omladinskog rada (PAOR)
osmišljena i ostvarena od strane PRONI

PAOR A: Osnove Omladinskog rada

Cilj: Osposobiti mlade za zajednički rad na ostvarivanju zajedničkih ciljeva, razvijati međusobno povjerenje i razvijati vještine za unapređivanje interesa mladih u poslijeratnom društvu.

Metodologija: Kurs "Osnove omladinskog rada" ima za cilj pružiti mladim ljudima osnovna znanja iz oblasti omladinskog rada kako bi doprinijeli ličnom i društvenom razvoju mladih u Bosni i Hercegovini i uključili ih u različite društveno-političke procese koji se tiču mladih ljudi.

Imajući u vidu da mladi u BiH nisu dovoljno uključeni u društveno-političke procese koji ih okružuju, obrazovanje o radu s mladima uči mlade kako integrirano raditi kako bi se uključili i doprinijeli zajednicama u kojima žive, kao i BiH u cjelini.

Polaznici kursa "Osnove omladinskog rada" steći će osnovna znanja i vještine za širenje ideja i vrijednosti omladinskog rada u svojim zajednicama, te pružiti mladima alternativu segregaciji i narativima da mladi nisu aktivni učesnici u društvu.

Kroz kurs "Osnove omladinskog rada" polaznici stiču potrebna znanja i vještine koje će im pomoći da doprinesu izgradnji integrirane BiH u kojoj se cijene njihove ideje.

Tokom trajanja kursa polaznici će naučiti sljedeće:

Saznanja o omladinskom radu, integraciji i sukobima: Polaznici će steći osnovna znanja o tome šta omladinski radnik jeste i kako izgleda u svakodnevnom životu. Isto tako, imaće priliku naučiti kako raditi sa grupama mladih ljudi iz etnički različitih sredina i izgraditi integrirani tim, kao i kako se nositi sa sukobima u svakodnevnom životu. S obzirom na porast nacionalizma, radikalizma i ekstremizma u BiH, sudionici će naučiti kako se nositi s tim društvenim fenomenima u svojstvu omladinskih radnika.

Vještine organizacije, komuniciranja i rješavanja problema: Tokom kursa "Osnove omladinskog rada" polaznici će steći vještine za organizovanje grupa mladih iz različitih nacionalnih grupa kako bi odgovorili potrebama drugih mladih ljudi u

svojim zajednicama. Pored toga, steći će vještine kritičkog mišljenja, vještine komunikacije, rješavanja problema i vještine za analizu sociopolitičke situacije u kojoj žive. Kao integrirani tim, mladi pronalaze rješenja koja odgovaraju potrebama mladih ljudi koji žive u poslijeratnom društvu.

Stručnost u primjeni: Nakon završetka kursa, polaznici će biti u mogućnosti da podrže i osnaže mlade ljude iz svojih zajednica da u potpunosti učestvuju u razvoju onih zajednica koje mladima daju prioritet. Moći će pružiti mladim ljudima siguran prostor i prilike da uče i dostignu svoj puni potencijal kako bi doprinijeli razvoju omladinskog sektora u njihovim zajednicama.

Tokom šest mjeseci teorije i dva mjeseca prakse dolje navedenih šest modula trebalo bi obuhvatiti: Uvod u omladinski rad; Omladinski rad u praksi; Individualni rad sa mladima; Osnove rada s grupama i team buildinga; Transformacija sukoba; Radikalizam i ekstremizam među mladima u modernom društvu.

Što se tiče odabira mjesta i raspisivanja poziva za prijavu učesnika, koristiti alat Omladinskih klubova.

PAOR B: Obuka trenera na polju omladinskog rada

Cilj: Osposobiti mlade za zajednički rad na ostvarivanju zajedničkih ciljeva, razvijati međusobno povjerenje i razvijati vještine za unapređivanje interesa mladih u poslijeratnom društvu. Takođe, sticanje metoda obuke mladih u ovim vještinama.

Metodologija: Kurs „Obuka trenera na polju omladinskog rada“ ima za cilj da mladim ljudima pruži znanje, vještine i iskustvo kako bi dali svoj doprinos u polju omladinskog rada. Kao voditelji i treneri na ovom polju, mladi doprinose ličnom i socijalnom razvoju drugih mladih ljudi u integriranom okruženju. Ovaj kurs počiva na PAOR A i polaznici bi osnovno znanje o omladinskom radu trebali steći kroz PAOR A prije pohađanja PAOR B.

Na ovom kursu polaznici stiču osnovna znanja i vještine i dobijaju priliku da obrazuju nove generacije omladinskih radnika, da šire ideje i vrijednosti omladinskog rada u svojim zajednicama. Oni, takođe, stiču vještine kako bi omogućili drugim mladim ljudima da postanu ljudi od promjena u svojim zajednicama.

Polaznici će se nadovezati na znanje, vještine i kompetencije stečene tokom PAOR A, a takođe će razviti iskustvo potrebno za samostalno provođenje PAOR A programa.

Kurs "Obuka trenera na polju omladinskog rada" čine sljedeći moduli: Osnove obuke u oblasti omladinskog rada; Promovisanje tolerancije i različitosti; Komunikacija s javnošću; Upravljanje i organizacija omladinskih klubova; Zaštita i sigurnost mladih; Transformacija sukoba (napredni nivo).

Što se tiče odabira mjesta i raspisivanja poziva za prijavu učesnika, koristiti alat omladinskih klubova.

Pristup 4:

Učenje o uključivanju i društvenom iscjeljivanju na prepoznatljiviji način

Glavna pitanja:

- Kako privoliti mlade da razgovaraju o inkluziji i iscjeljenju kada se “izgradnja mira” čini tako nepoznatim?
- Kako razumijevanje ljudskih prava može okupiti društvo?
- Kakvu ulogu sport, umjetnost i drugi oblici kulture imaju u promociji iscjeljenje društva?
- Kako možemo razmišljati o ljudskim pravima ne samo kao o „pravu“ povodom kojeg protestiramo i na čemu se insistira, već i kao sredstvo za razvoj prihvaćanja i smanjenje diskriminacije među različitim ljudima?
- Može li kultura djelovati kao alat za pomirenje, uključivanje i iscjeljenje?

Konačni pristup istaknut u ovom priručniku kombinira gore spomenute metode dijaloga i integracije kroz razmijenu mišljenja o inkluziji i društvenom iscjeljivanju kroz više normativnih koncepata, kao što su ljudska prava, umjetnost, pozorište, književnost, sport itd. Iako bi se pristup mogao prilagoditi za rad sa osobama u poznijoj životnoj dobi, specifične metode spomenute u ovom priručniku odnose se prvenstveno na rad s mladima.

Kako zapravo izgleda "Učenje o uključivanju i društvenom iscjeljivanju na prepoznatljiviji način"?

Tri su osnovne prepoznatljive metode koje u ovom priručniku pristupaju učenju o uključivanju i iscjeljivanju: YIHR-ove radionice o ljudskim pravima koje obrađuju raznolikost, pitanja identiteta i predrasuda; YIHR-ove radionice, dijalog i događaji na temu pozorišta, umjetnosti i filma u kojima glavnu riječ vode mladi; i CIM-ovu online platformu #Let'sTalk koju također vode mladi.

Sve ove metode koriste pristup koji otvara prostor za prirodan kontakt među mladima, dok kroz prizmu inkluzije i iscjeljenja, istražuju teme koje mogu biti „mekše“ od izravnog bavljenja ratom, traumama i pomirenjem. Na taj način, grupe omladine iz raznih etničkih sredina koje možda nisu spremne za direktan dijalog usmjerene su na razmišljanje o tome kako se miru može pristupiti i o njemu razgovarati kroz prizmu sporta, umjetnosti, ljudskih prava itd.

Međutim, to se razlikuje od načina na koji metoda br. 1 modificira dijalog za odrasle. Svrha pristupa inkluziji i iscjeljivanju na jedna prepoznatljiviji način nije samo modifikacija mirovnog obrazovanja kako bi ga učinila pristupačnijim. Dok se to ne dogodi, ovdje spominute metode će biti u primjeni jer razgovor o sportu, kulturi i ljudskim pravima kroz prizmu mira uspostavlja dublje razumijevanje načina na koji sukob, kao i mir, uzajamno djeluju s različitim elementima modernog života. Takođe, za mlade ljude koji smatraju da je rat pitanje starije generacije, isticanje ovog presjeka između mira i trenutnih tema može učiniti izgradnju mira duboko relevantnom.

Zašto pridajemo značaj učenju mladih o društvenom iscjeljivanju na prepoznatljiviji način:

Pristup inkluziji i socijalnom iscjeljivanju kroz umjetnost, kulturu i ljudska prava na jedan drugi način može igrati vrlo moćnu ulogu u procesima pomirenja u BiH.

Osim što predstavlja činjenice ili emocije u vezi sa minulim neprijateljstvima i traumom, umjetnost pruža način da se na njih odgovori, iako su neprijateljstva i traume, po svojoj prirodi, vrlo kompleksne za shvatiti i prevazići. Umjetnost može ponuditi način svjedočenja direktno povezan s kazivanjem istine i komemoracije pod mehanizmima tranzicijske pravde. Čak šta više, i kao nastavak istog, umjetnost također vrlo često pruža i olakšava katarzu o gnusnim prošlim događajima, posebno onim kojima se ne može lako pristupiti ili ući u raspravu, što ukazuje na to da se umjetnost može izravno povezati s procesima inkluzije i društvenog iscjeljivanja u poslijeratnom kontekstu.

Umjetnost i kultura su rijetko moćni alati za davanje prostora za direktno pomirenje i mogućnosti za uključivanje, jer su "mekši" i manje izravan pristup inače složenom, zahtjevnom i osjetljivom procesu. Pod uvjetom da se umjetnička djela bave temama koje su relevantne za kontekst(e) pomirenja, umjetnost je sredstvo za provođenje međunacionalnog dijaloga i jačanje odnosa - a time utječe na stavove i na ponašanje - jer umjetnost općenito potiče na razmišljanje, emocionalnu predanost i empatije svoje publike koja može otvoriti dublje razmišljanje i diskusije.

Slično tome, ispitivanje ljudskih prava, iako ne nužno „mekše“ od ispitivanja sukoba, dodatni je način za mlade da shvate dodirne tačke između trenutnih događaja, modernog života i sukoba. Kada mladi sudjeluju u radionicama o ljudskim pravima, shvataju da su kršenja i zloupotrebe sloboda duboko povezani sa društvom koje se nastavlja boriti s posljedicama masovnog nasilja. Kada neko društvo počne shvaćati kršenje prava i sloboda svih svojih građana, tek tada se to

društvo može okrenuti ka potpunijoj inkluziji kako bi promoviralo dublje zacjeljivanje. Poput umjetnosti, istraživanje ljudskih prava iznosi na vidjelo emocionalnu odlučnost i empatiju - što zauzvrat može razviti dublju posvećenost razumijevanju dodirnih tačaka između ljudskih prava i mira.

Konačno, trenutni događaji, ljudska prava, kulturna i umjetnička iskustva i razmatranja, u kombinaciji s obrazovnim metodama i organizovanim raspravama, mogu biti snažni u postavljanju pitanja i problema identiteta, marginalizacije i suživota.

Učenje o uključivanju i društvenom iscjeljivanju na prepoznatljiviji na

Radionice na temu ljudskih prava

Osmišljena i provedena od strane YIHR

Cilj(evi): Upoznati mlade sa osnovnim principima i praksom ljudskih prava i podići širu svijest o identitetu; pomoći mladim ljudima da prepoznaju važnost ljudskih prava u njihovim zajednicama i kako su ona povezana sa društvenom transformacijom, inkluzijom i društvenim iscjeljivanjem; motivirati i osnažiti mlade ljude da se aktivno i odgovorno uključe u svoje zajednice; motivirati ih da se zainteresiraju za učestvovanje u drugim aktivnostima izgradnje mira.

Vrijeme: Svaka od radionica traje po dva sata.

Metodologija: Ove radionice funkcioniraju na način da nude angažman mladim ljudima starosne dobno između 18 i 26 godina sa posebnim osvrtom na srednjoškolce. Iako svaka radionica ima isti oblik, njihov sadržaj i aktivnosti ipak omogućuju fleksibilnost i uključivanje lokalnih viđenja.

Didaktički i pedagoški aspekti radionica, kao i funkcija ove aktivnosti u procesu izgradnje mira, zahtijevaju znanje ne samo o ljudskim pravima i izgradnji mira, već i iskustvo u podučavanju ciljane publike. Ako ovaj zadatak ne može preuzeti osoba iz organizacije, potrebno je uključiti vanjske stručnjake u planiranje i u provođenje radionica.

Slijedi opis strukture i sadržaja svake od radionica:

(vidi sljedeću stranicu)

Aktivnosti	Sadržaj	Trajanje
Interaktivno predavanje; kombinovane prezentacije i pitanja.	"Uvod u ljudska prava": Opći uvod u ljudska prava, uključujući kratku historiju istih, kako bi se publika upoznala s temom.	30 minuta
Interaktivno predavanje/rasprava; kombinovane prezentacije i rasprava	"Identitet, stereotipi i predrasude": Ova aktivnost pomaže u konkretizaciji ljudskih prava i čini temu prisnijom publici. Pomaže publici da prepozna kako su ljudska prava povezana sa njihovim vlastitim životom i okolinom - i kako su povezana sa društvenom inkluzijom i iscjeljenjem.	30 minuta + 15 minuta dijaloga
Interaktivno predavanje; kombinovane prezentacije i interaktivni zadaci/pitanja za publiku	"Sloboda zasnovana na ljudskim pravima": Ova aktivnost pomaže daljoj konkretizaciji ljudskih prava. Pomaže publici da prepozna kako su ljudska prava povezana sa njihovim vlastitim slobodama - i kako su oba ova elementa povezana sa društvenim razvojem i inkluzijom.	30 minuta
Rasprava/evaluacija	"Pitanja i odgovori" Publika može slobodno postavljati pitanja koja se odnose na obrađeni materijal kao i pitanja vezano za teme koje nisu obuhvaćene materijalom. Veze između ljudskih prava i društvene transformacije i iscjeljenja iscrtavaju se zajedno sa publikom. Sprovodi se konačna evaluacija - usmeno ili pismeno.	15 minuta

Sarajevo Film Festival

Osmišljen i proveden od strane YIHR

Ciljevi: Promovirati ulogu umjetnosti i kulture u pomirenju; poboljšati svijest, suosjećanje i kritičko razmišljanje među mladima kroz kulturnu i umjetničku scenu; omogućiti ličnu transformaciju mladima kroz vrijeme provedeno sa različitim ljudima i različitim pogledima u svojstvu aktivnih učesnika u kulturnim i umjetničkim programima; okupljati na jednom mjestu mlade vršnjake iz različitih etničkih grupa i zajednica i na taj način promovirati međuetnički dijalog i socijalizaciju.

Metodologija: Za Sarajevo Film Festival (SFF), koji je događaj koji se organizira jednom godišnje, radi se program koji okuplja omladinu iz cijele BiH iz različitih etničkih sredina, uzrasta od 16 do 28 godina. Učesnici u SFF-u se biraju kroz otvoreni poziv i proces odabira koji slijedi nakon poziva. Proces odabira zasnovan je na kombinaciji sljedećih aspekata kako bi se osiguralo aktivno učešće tokom programa: prethodno iskustvo podnosioca prijave/ učešće u projektu, interes podnosioca prijave i prethodno iskustvo u kinematografiji i umjetnosti.

Izrada plana programa izvodi se u uskoj saradnji sa Festivalom, uključujući programe koje treba pratiti, na kojim projekcijama učestvovati itd.

Sesije dnevnih promišljanja

Diskusije i razmišljanja koje vodi moderator o programskom sadržaju, a koje su sastavni dio programa. Cilj je da se učesnicima omogući dublje razumijevanje procesa uključivanjem u dijalog sa svojim vršnjacima.

Odabrani učesnici se dalje dijele u dvije grupe i svaka od grupa ima svog voditelja. Grupe su mještovite i u obzir se uzima starosna, spolna i etnička pripadnost. Vođa tima odgovoran je za svu komunikaciju i praktične radnje tokom programa; tj. da u slučaju otkazivanja ili izmjena u programu učesnici budu obaviješteni. Nadalje, vođa tima odgovoran je za to da se učesnici pojave na projekcijama i da aktivno učestvuju u debatama i okruglim stolovima. Vođe timova su takođe odgovorni za obavljanje dnevnih sesija razmišljanja i provođenje pismenih evaluacija na kraju programa.

Grupe prate različite programe tokom Festivala - Ljudska prava, Suočavanje s prošlošću, DocuCorner¹⁴ - ali svaki je usko povezan s pomirenjem i društvenom inkluzijom, tako da je sav sadržaj bitan za ciljeve ove aktivnosti i širi proces izgradnje mira.

Sve grupe posjećuju muzeje, gdje se obrađuju teme suočavanja s prošlošću i sjećanja, čime se proširuje iskustvo sudionika o svrsi javnih prostora i muzeja kao mjesta sjećanja i pomirenja. Posjete muzejima trebaju uključivati i obilazak s vodičem i vrijeme za individualno istraživanje muzeja.

Tokom ovog programa obično se posjećuju Muzej ratnog djetinjstva i Historijski muzej Bosne i Hercegovine. Ova dva muzeja odabrana su zbog svojih stalnih postavki o bosanskom ratu. Oba muzeja, omogućavaju sudionicima da razmišljaju ne samo o važnosti zajedničkog sjećanja općenito, tj. dokumentiranja grozne prošlosti u kulturnim okruženjima, već im omogućuju da razmišljaju o dubljem smislu tema i oblika muzejskog / institucionalnog očuvanja sjećanja.

¹⁴ DocuCorner je organiziran u saradnji sa Sarajevo Film Festivalom i služi kao platforma za mlade ljude iz Bosne i Hercegovine, regije (Hrvatska, Srbija, Crna Gora i Kosovo) i Evrope. Dio je takmičarskog dokumentarnog programa tokom Sarajevskog filmskog festivala, gdje sudionici, nakon što prisustvuju premijernim filmskim projekcijama, imaju priliku razgovarati sa stvaraocima filmova o bitnim pitanjima vezanim za njihove filmove.

Međunarodni teatarski festival MESS

osmišljen i proveden od strane YIHR

Cilj(evi): Promovirati ulogu umjetnosti i kulture u pomirenju, sa posebnim naglaskom na pozorišnu umjetnost; poboljšati svijest, suosjećanje i kritičko razmišljanje među mladima kroz kulturnu i umjetničku scenu; omogućiti ličnu transformaciju mladima kroz vrijeme provedeno sa različitim ljudima i različitim pogledima u svojstvu aktivnih učesnika u kulturnim i umjetničkim programima; okupljati na jednom mjestu mlade vršnjake iz različitih etničkih grupa i zajednica i na taj način promovirati međuetnički dijalog i socijalizaciju; osnažiti i motivirati mlade ljude da postanu aktivni sudionici u kreiranju promjena kroz umjetnost i kulturu.

Metodologija: Ovaj program okuplja omladinu iz raznih etničkih zajednica širom BiH uzrasta od 16 do 28 godina, a povod je godišnji Teatarski festival MESS¹⁵. Rad na izradi plana programa rađen je u uskoj saradnji sa organizatorima Festivala.

Učesnici u MESS-u se biraju kroz otvoreni poziv i proces odabira koji slijedi nakon poziva. Proces odabira zasnovan je na kombinaciji sljedećih aspekata kako bi se osiguralo aktivno učešće tokom programa: prethodno iskustvo podnosioca prijave/ učešće u projektu, interes podnosioca prijave i prethodno iskustvo u teatarskoj umjetnosti i umjetnosti uopće.

Voditelji programa vrše odabir predstava koja su tematski povezana ciljevima šireg programa. Sve odabrane predstave trebale bi tematski ući u kontekst pomirenja, kulture sjećanja ili socijalnog iscjeljenja. Preporučujemo da odaberete jednu ili dvije predstave dnevno popodnevno ili večernjeg repertoara.

Gledanje predstava ima dvojako djejestvo. S jedne strane, predstave se bave temama i problemima koji podstiču na razmišljanje i dijalog među učesnicima o prošlosti i kako se nositi s prošlošću. S druge strane, predstave omogućavaju učesnicima da shvate ulogu umjetnosti u pomirenju i iscjeljenju.

¹⁵ Međunarodni teatarski festival MESS ime je dobio po Festivalu Malih i Eksperimentalnih scena Jugoslavije (Festival malih i eksperimentalnih scena Jugoslavije) koji je tokom bosanskog rata preimenovan u Međunarodni teatarski i filmski festival MES Sarajevo (Međunarodni festival pozorišta i filma MES Sarajevo), što je na kraju rezultiralo kraticom MESS. Vidi: <https://mess.ba/en/about-mess-festival/>

Program bi također trebao uključivati obraćanja umjetnika, predavanja i radionice profesionalaca iz oblasti umjetnosti i kulture. Dodavanjem ovog elementa postiže se sveobuhvatniji pristup i omogućuje učesnicima dublje razumijevanje uloga i funkcija umjetnosti u pomirenju i društvenoj transformaciji - kako teoretski, tako i praktično.

Značajan dio programa trebao kroz seriju radionica bi biti posvećen planiranju i provođenju javne rasprave o takozvanom **kuhinjskom stolu**.¹⁶ Kuhinjski sto je sredstvo gdje učesnici aktivno rade na kreiranju prostora bezbjednog za raspravu. Participativni pristup daje potstrek dijalogu, saradnji i angažmanu u cilju pronalaženja inovativnih i jedinstvenih rješenja za predložene teme. Priprema, kao i primjena kuhinjskog stola, zahtijeva aktivno učešće.

Radionice za pripremu kuhinjskog stola (primjeri se mogu naći u odjeljku Alati ovog poglavlja) kombinacija su team-building vježbi i praktičnih priprema za kuhinjski stol. Vježbe team-buildinga su uključene kako bi se promovirala saradnička i motivirana radna kultura među polaznicima, stvorila uzvratna i sadržajna komunikacija među te kako bi se napravio siguran prostor za polaznike.

¹⁶ Rasprave po modelu kuhinjski sto po uzoru na manifest TEEN kuhinjskog stola: <http://teentheatrenetwork.eu/what-is-t-e-e-n/>

Konačni proizvod programa je javna debata po modelu kuhinjskog stola tokom koje sudionici dijele svoja iskustva i razmišljanja o predstavama koje su gledali i kako umjetnost može promovirati pomirenje.

Kombinovani pristup omogućava učesnicima da se direktno bave teatrom, a takođe nudi i radionice za praktikovanje sigurnog prostora što je najefikasniji za promicanje međunacionalnog dijaloga i socijalizacije istovremeno generirajući dublje razumijevanje uloge umjetnosti u pomirenju.

#hajmopričat: Online platforma za mlade

osmišljeno and provedeno od strane CIM

Cilj: Uspostaviti prostor za mlade za promicanje razgovora kojim jedni druge obrazuju o dodirnim tačkama između trenutnih događaja, sporta, kulture i mira.

Metodologija: Ova platforma mladih razvijena je da bi se uspostavio mrežni prostor na kojem bi se omladina iz raznih etničkih sredina mogla okupljati i povezivati kroz razgovore o temama važnim za mir i društvenu koheziju koji takođe kanališu svoje jedinstvene interese. Zoom ili bilo koji drugi program za online komunikaciju može biti primjenjivan u ovoj metodi.

Razgovori voditelja programa za stručnjacima iz raznih oblasti. Svaki od programa obično traje jedan do dva sata. U razgovorima učestvuju jedan ili dva pozvana govornika koji dijele vlastita iskustva kako njihovo specifično područje tretira pitanja inkluzije ili društvenog iscjeljenja. Nakon svojih izlaganja, mladi će započeti međusobne razgovore pozivajući na dijalog o načinima na koji ova pitanja utječu na njihove svakodnevnice.

Ovu platformu skoro u cjelini mogu voditi mladi uz nadzor iskusnih moderatora. Kroz ankete, učesnici mogu izabrati da nauče o preklapanju između umjetnosti, aktivizma, sporta, psihologije, muzike i mira.

Bitno je oblikovati događaje oko tema koje su zanimljive mladim učesnicima kako bi se akcenat mogao dati na to da je izgradnja mira relevantna, a ne samo rad starije generacije. Teme i govornici mogu dolaziti iz različitih oblasti, ali preporučeno je pozvati govornike (i učesnike) iz različitih etničkih grupa kako bi stvorili integrisano okruženje za učenje.

Ovako izgledaju primjeri tema i predavača koje je CIM omladina angažirala:

- **#hajmopričat** sa Amelom Tuka: Amel je poznati bosanski sportista koji je sa učesnicima razgovarao o značaj posvećenosti, vrlini koja je tako puno prisutna u sportu. On je naglasio da mladi ljudi mogu izgraditi alate koji podržavaju uključivanje i iscjeljivanje, sve dok su tome posvećeni. Osim ovog, ohrabrio je studente da zadrže volju za stvaranjem promjena, da izbjegavaju sjedenje i krive druge i da teže inkluzivnom okruženju, bilo kroz neki sportski tim ili u vlastitoj zajednici.
- **#hajmopričat** sa Ajnom Jusić: Mladi su pozvali Ajnu Jusić direktoricu udruženja "Zaboravljena djeca rata". Ona je dijete silovanja počinjenog tokom

rata u Bosni i Hercegovini. Ajna je govorila o stavljanju na stub srama kojem su bili izloženi ona i drugi poput nje, o načinima da se jedno društvo otrgne od stigmatizacije žrtava seksualnog nasilja te da se okrenu društvenoj inkluziji.

- **#hajmopričat** sa Larisom Cerić: Larisa, 29-godišnja bosanska džudistkinja i uspješna sportašica, govorila je o tome kako se sport može koristiti kao sredstvo za razvoj društvene kohezije kroz teambuilding aktivnosti između pripadnika različitih etničkih grupa i bavljenjem sportom uopšte.

Ova online metoda može biti vrlo učinkovita u uključivanju širokog spektra mladih, jer zahtijeva malo više od korištenja računara.

Naučene lekcije i preporuke

Razumijevanje zajednice ključno je za sve gore navedene metode. Ako se pokušava prići zajednici sa kojom se nije imalo ranijeg iskustva pa samim tim u kojoj ne postoje ni ljudi koji su ranije bili uključeni u aktivnosti u tom slučaju potrebno ostvariti saradnju sa lokalnim vlastima i organizacijama. U tu svrhu korisno je osloniti se na stručnost i mrežu partnerskih organizacija. Angažman i saradnja sa lokalnim ljudima nije samo sredstvo pristupa potrebno za uspešnu primenu neke aktivnosti, već je i sredstvo za javnu podršku celokupnom projektu.

Za posjete muzejima ili posjete memorijalnim centrima, obavezno je da odabrani muzeji ili izložbe ne budu antagonistički u svom obliku i da neće otuđiti nijednu etničku skupinu, podrivajući time potencijal interakcije između različitih etničkih grupa; da sadrže univerzalne pojmove, istovremeno fokusirani na određenu temu ili mjesto, privlačeći tako širi krug publike i nudeći reprezentativnu sliku istorije mjesta ili naroda.

Prilikom odobira tema za radionice i događaje u obzir uzeti preklapanje više tema. Na primjer, kod radionica SFF-a izabrati filove koji poseban akcenat daju na pitanja ljudskih prava. Za #LetTalk događaje pozivati predavače koji razumiju sport/književnost/umjetnost i koji su ujedno aktivisti u svojoj oblasti. Ovo može biti učinkovito u osnaživanju mladih i aktivnog građanstva, jer usmjeravaju na razmišljanja o tome kako mladi mogu sami stvoriti trajne promjene u tim poljima.

Konačno, s programima kao što su SFF i MESS važno je dati učesnicima što više slobodnog vremena, jer tema može biti vrlo kompleksna. Omogućavanje slobodnog vremena daje sudionicima priliku da svoja iskustva sa međuetničkim vršnjacima obrade u opuštenijoj atmosferi.

Dodatni alati za učenje o inkluziji i društvenom iscjeljivanju

Kuhinjski sto - primjer pripremne radionice

Cilj: Osposobiti učesnike da mogu voditi raspravu po modelu kuhinjskog stola i osmisliti siguran prostor za team-building.

<i>Aktivnos ti</i>	<i>Sadržaj</i>	<i>Trajanje</i>
Budi moje ogledalo	Team-building aktivnost u kojoj učesnici imitiraju pokrete jedni drugih. Ova aktivnost učesnicima pomaže da se usresrede jedno na drugo i korisna je u razvoju razumijevanja potrebe za zajedničkim radom.	15 minuta
Utisci	Učesnici razmjenjuju svoja iskustva vezano za njihove aktivnosti.	5 do 10 minuta
Šetnja povjerenja	Team-building aktivnost gdje jedan učesnik ima povez preko očiju, a ostali navode. Ova aktivnost pomaže izgradnju povjerenja i komunikaciju	15 minuta
Utisci	Učesnici razmjenjuju svoja iskustva vezano za njihove aktivnosti.	5 do 10 minuta
Naš kuhinjski sto	Učesnici sjede zajedno u krug i zajednički odlučuju o pravilima za njihovu raspravu kuhinjskog stola. Svaki učesnik treba obrazložiti zašto je njegovo ili njeno pravilo važno.	30 do 35 minuta

Dodatak I: Organizacioni pregled STaR konzorcijuma

Karuna Centar za izgradnju mira, je organizacija sa sjedištem u SAD koja ima svoje predstavništvo u Sarajevu. Vodila je programe dijaloga i pomirenja u više od 40 zemalja pogođenih sukobima u posljednjih 25 godina i intenzivno djelovala u BiH u periodu od 1997. do 2002. godine i sada ponovo vodi program STaR od 2018. do 2020. godine. Tokom realizacije programa STaR Karuna centar je služila kao konzorcijski lider, ali je i nadgledala prikazivanja filma "Maglaj: Rat i mir", u kojem se govori o tri ratna zapovjednika iz tri etničke grupe. Po jedan Bošnjak, Hrvat i Srbin. Nakon projekcija, mladi i stariji sudionici uključili su se u dijalog kojeg je vodio moderator.

Metodologija dijaloga Karuna Centra omogućava ljudima na svim stranama sukoba da otkriju svoje zajedničke nade i ciljeve i njeguju autentične zajedničke tačke kroz ono što ih razdvaja kako bi razvili rješenja. Praksa dijaloga je ključna u pristupu centra Karuna transformaciji odnosa između ljudi koji su se međusobno otuđili minulim nasiljem među sukobljenim grupama ili koji su bili izloženi dehumanizirajućim stereotipima i pogrešnim percepcijama. Međusobno razumijevanje među učesnicima dijaloga i njihova posvećenost da i dalje budu međusobno povezani postaje osnova za dalje širenje i zagovaranje inicijative za izgradnju zajednice.

Kroz ovaj smišljeni pristup dijalogu među zajednicama stvara se prostor u kojem se učesnici mogu osjećati sigurno i gdje se povjerenje i razumijevanje mogu graditi polako i stabilno. U ovom pristupu, naslijeđe rata treba biti temeljito istraženo kako bi se mogla izgraditi sigurna budućnost kroz iskrenu viziju prošlosti. Ova metodologija drži da se prošlost ne može poreći ili izbrisati, ali da se ciklusi osvete mogu zamijeniti suosjećanjem i obnovljenim povjerenjem tako da se pojedinci i zajednice mogu iscjeliti i krenuti naprijed. Za ponovno stvaranje zdravih odnosa u zajednici potrebno je priznanje prošlih nepravdi i uzajamna posvećenost zajedničkoj i pravednoj budućnosti. Dijalog među zajednicama i njihove zajedničke aktivnosti čine jedan korak ka toj budućnosti.

Inicijativa mladih za ljudska prava BiH ima preko 17 godina iskustva u edukaciji mladih o pitanjima ljudskih prava i prvenstveno je njena zasluga bila provođenje ovih radionica u projektu STaR, kao i usmjeravanje mladih da učestvuju na Sarajevu Film Festivalu i MESS teatarskom festivalu.

YIHR BiH otvorio je svoj ured u Sarajevu 2006. godine. Osnovani su ga mladi ljudi željni uključenja u drugačiju vrstu procesa ozdravljenja u svojim postkonfliktnim društvima, uključujući jačanje vladavine zakona i suočavanje s prošlošću. Ova organizacija ohrabruje mlade ljude da učestvuju u društveno-političkim zbivanjima, osposobljava ih za kritičko razmišljanje i aktivno uključivanje u društvene promjene. Potiče i podržava mlade u BiH da se zalažu za društveno i političko djelovanje po pitanjima koja su za njih važna. Ovaj pristup uključuje promicanje kulture sjećanja, ali također uključuje zagovaranje ljudskih i manjinskih prava, promicanje rodnih pitanja i građanskog učestvovanja među mladima, ali i pitanja koja se odnose na EU integracije i demokratizaciju BiH.

U svom radu na suočavanju s prošlošću i aktivnostima usmjerenim na pomirenje, YIHR BiH prevazilazi etničke podjele i povezuje mlade iz cijele BiH. Zajedno, voditelji programa i mladi učesnici rade na kazivanju istine o ratnim zločinima iz rata 1990-ih, stvarajući siguran prostor za mlade ljude da od prošlosti uče o prošlosti kako bi se nosili s njom. Istovremeno iznova uspostavljaju dijalog i odnose koji su prekinuti ratom. Ovaj pristup je učinkovit na uspostavljanju veza između mladih ljudi koji nastoje prekinuti šutnju o prošlosti.

Metodologija YIHR BiH usmjerena je prvenstveno na pojedinačno, međusobno i društveno-političko pomirenje, pod pretpostavkom da direktni kontakti između različitih grupa i izloženost mogu promovirati promjene stava i ponašanja koje u konačnici mogu dovesti do dubljeg pomirenja.¹⁷ Iskorjenjivanjem narativa i prakse podjele istovremeno promoviraju jedinstveni narativ o prošlosti.

Koordinirajući s nevladinim organizacijama za izgradnju mira u projektu STaR, YIHR utjelovljuje primjer razvijanja organizacionih mogućnosti kako bi se njegovi programi iskoristili kao moćan adut za plansko promicanje pomirenja.

PRONI Centar za razvoj mladih je nevladina, neprofitna, nestranačka omladinska organizacija osnovana 1998. Od svog osnivanja, PRONI vodi mlade u omladinskim centrima širom Bosne i Hercegovine. Ti centri predstavljaju čvorišta za međunacionalnu integraciju i prijateljstva među mladima i od ključne su važnosti za senzibilizaciju zajednice kada je u pitanju pomirenje. Zajedno sa mladim učesnicima, PRONI centri na sljedeće načine se uključuju u značajne radove na izgradnji međuetničke demokratije:

¹⁷ McKane, Kelly. Pomirenje u praksi. <https://www.usip.org/sites/default/files/PW111-Reconciliation-in-Practice.pdf>

- Zaštita i promicanje ljudskih prava;
- Omladinski rad u zajednici;
- Društveno obrazovanje;
- Izgradnja mira;
- Zajednica između različitih grupa;
- Podrška inicijativama mladih;
- Promoviranje evropskih integracija.

PRONI je bila jedna od prvih organizacija u Bosni i Hercegovini koja je u svom radu s mladima primjenila jedinstveni način izgradnje mira i osjetljivosti na sukobe. Radeći na razvijanju vještina omladine iz različitih sredina kako bi bili spremni za bavljenje omladinskim aktivizmom i društvenim radom usmjerenim na mlade, PRONI vodi obrazovne programe za međunacionalnu i međureligijsku omladinu. Cilj je obnoviti mostove i pozitivne narative poremećene ratom i riješiti destruktivne predrasude među mladima u Bosni i Hercegovini.

Za PRONI metodologiju je od ključne je važnosti da ideja društvene transformacije mora uključivati mlade i da se mora graditi od temelja. To će se postići okupljanjem mladih ljudi iz raznih etničkih sredina sa ciljem rješavanja problema i promocije pitanja od interesa za njihovu generaciju. Takve integrativne aktivnosti doprinose društvenom obrazovanju mladih, dok istovremeno promoviraju univerzalne vrijednosti, poput multikulturalizma, uzajamnog pomaganja i zajedničkog osjećaja za ljudskost. PRONI angažira mlade s ciljem izgradnje vještina liderstva i jačanja kapaciteta mladih ljudi kako bi se suočili sa izazovima. To će činiti alatima i prilikama za aktivno oblikovanje vlastite sadašnjosti i budućnosti, istovremeno poboljšavajući život drugih u njihovim zajednicama. PRONI se fokusira na transformiranje odnosa među mladima i poziva ih na zajednički rad na postizanju zajedničkih ciljeva i interesa, uprkos njihovom porijeklu, vjeri i etničkoj pripadnosti.

PRONI metode temelje se na teoriji američkog psihologa Gordona Allporta o kontaktu između različitih grupa. Prema ovoj tvrdnji kontakt između njima bi imao svrhu smanjenja predrasuda, ukoliko budu ispunjena sljedeća četiri uvjeta: jednak status među grupama, zajednički ciljevi, lična saradnja i institucionalna podrška za uspostavljanje jednakih normi.¹⁸

¹⁸ Allport G. (1954), Priroda predrasuda, izdavač Addison-Wesley

U projektu STaR, PRONI centar uspješno je sarađivao sa četiri grada u BiH (Sarajevo, Banja Luka, Mostar i Bijeljina) i u svakom gradu otvorio omladinski klub. Trening za mlade (PAOR - Akademija za omladinski rad) izdao je certifikate za 24 omladinska radnika koji su (zajedno sa 14 volontera i 8 PRONI omladinskih radnika) primijenili metode omladinskog rada opisane u ovom priručniku za uspješnu provedbu preko 50 aktivnosti za mlade tokom projekta.

Centar za izgradnju mira (Center for Peacebuilding) Sanski Most ima više od 15 godina iskustva u obnovi povjerenja i pomirenja među Hrvatima, Srbima i Bošnjacima, kao i u podržavanju mirovnih procesa u drugim zemljama koje su patile od nasilnih sukoba. CIM svom radu pristupa s sloganom „naš put je mir“ (our way is peace) i misijom da se bavi ranama koje su nanijele nezamislivu štetu životima ljudi u različitim zajednicama u BiH, bilo da su Bošnjaci, Srbi, Hrvati, Jevreji, Mađari, Romi ili bilo koja druga grupa. CIM je u posljednjih četrnaest godina vodio preko 25 mirovnih kampova za mlade, a specijalistička oblast joj je organiziranje vjerskih vođa da javno promoviraju međuvjersku toleranciju i pomirenje. Stručnost CIM-a u vođenju istančanih dijaloga o pomirenju s mladima i odraslima, te vođenju radionica za mirovno obrazovanje, kampova i karavana ugrađena je u ovaj priručnik.

Metode CIM-a eliminiraju prepreke pomirenju koje su rezultat ratne dinamike susjeda koji se bore sa susjedima i manipulacije drevnim mitovima i historijama od strane političara. Ta retorika i dalje rađa mržnju, nepovjerenje i strah. Koristeći svoje metode CIM se osobito bavi preprekama koje uključuju stalnu segregaciju zajednica po etničkoj liniji, nespremnost mnogih vjerskih vođa da vode dijalog s onima drugih vjera i rasprostranjenost nacionalističke i etničke propagande u muzejima i medijima.

Sve aktivnosti CIM-a počivaju na osnovnim konceptima uzajamnog slušanja, razumijevanja i suosjećanja kroz (ponovnu) izgradnju odnosa. Kroz svoje programe CIM okuplja muškarce, žene i mlade, od žrtava silovanja, preživjelih logora i ratnih veterana do različitih vjerskih vođa. Organizira dijaloge, savjetovanja i seminare za izgradnju vještina rješavanja sukoba. CIM na sebe pružima ključnu ulogu u stvaranju sigurnog prostora za koristan međuetnički i međureligijski dijalog. Aktivnosti promovišu ljudska prava i saradnju među kulturama, na način da obučavaju pojedince u praktičnim tehnikama rješavanja sukoba i osposobljavaju ih vještinama da odgovore na sukobe. Ovo uključuje i sprečavanje potencijalno nasilnih situacija, kreativnim i nenasilnim sredstvima.

Tokom svojih ranih godina, CIM je u međureligijskom dijalogu koristio usluge prvenstveno vjerskih vođa i veterana rata i bio prva organizacija u tom dijelu Bosne i Hercegovine koja je uspostavila međureligijsko vijeće, sastavljeno od pravoslavnih, katoličkih i muslimanskih vjerskih vođa. Ovo je otvorilo vrata za učešće i saradnju vjerskih vođa i u drugim bosanskim zajednicama i predstavljalo je napor za širenje njihovog rada među ostalim zainteresiranim grupama, uključujući mlade, djecu, marginalizirane grupe, žene i veterane rata.

Kao i PRONI, CIM nudi prostor za mlade za susrete i razmjenu ideja, inicijativa i profesionalnu podršku u koordinaciji djelovanja. Mladi učesnici uče o konceptima izgradnje mira, grade prijateljstva i nude vlastiti doprinos izgradnji mira u svojim zajednicama.

U svom radu s mladima, CIM koristi metodologiju po kojoj je razmatranje mišljenja, potreba i narativa mladih, koji su uglavnom bili nedovoljno zastupljeni u stvaranju društvene transformacije, najvažnije za promjenu javnog mišljenja i predrasuda, stvarajući tako društvene promjene. Obzirom da su mladi uglavnom pasivni primaoci društvenih uvjerenja, oni su kao takvi često etiketirani i društveno pozicionirani kao nezainteresirani, neuki i lijeni. To utječe na njihovu spremnost da postanu angažirani članovi svoje zajednice. Cilj CIM-ovog rada s mladima je angažiranje mladih kako bi izašli iz ovog začaranog kruga, njihovo aktiviranje u izgradnji mira i kako bi razbili postojeće narative da njihovi stavovi i predrasude moraju biti samo odjek stavova njihovih roditelja. U projektu STaR, CIM-ov način rada s mladima razlikuje se po načinu na koji se organizacija prvenstveno usresređuje na omogućavanje izravnog međuetničkog dijaloga kroz iskustva mirovnih kampova i karavana.

Mali Koraci (Small Steps) imaju misiju promocije mira i nenasilja na svim nivoima bosanskohercegovačkog društva: od porodice, lokalne zajednice, pa čak i na državnom nivou. Mali Koraci predani su međuvjerskoj viziji mira i nenasilja, a njihova metodologija se zasniva na historijskom iskustvu "Bosanskog etosa" i višestranom razumijevanju građanskog društva. Ovaj "etos" uključuje prekrasnu normalnost etno-vjerske mješavine u BiH koja se još uvijek može osjetiti, uprkos razdvajanju proizvedenog etničkog čišćenjem i etno-političkim nadmetanjem u poslijeratnom periodu. Vizija Malih Koraka je da se ponovo ugleda i prepozna bosanski etos i duh onakav kakvog ga se sjećamo koji nas međusobno povezuje, čak i u našim religijskim identitetima. U svijetu koje je sve više podijeljeno po rasnim,

klasnim, religijskim i ideološkim linijama ovaka bosanski etos predstavlja tračak nade.

Udruženje Mali Koraci je razvilo i provodi učinkoviti plan rada međureligijskog dijaloga za religijske skupine u BiH i vodi dijaloge sa starijim osobama oslanjajući se na blisku saradnju sa ministarstvima obrazovanja koja su uključena u proces. Udruženje je također organiziralo opsežne dijaloge i radionice usmjeravajući pripadnike raznih etničkih grupa da se suoče sa prošlošću, da priznaju rane koje su jedni drugima nanijeli i da kako obrazovanje tako i druga zanimanja oslobode okova štetnih narativa. U sklopu StaR projekta Mali Koraci vode međuetnički i međugeneracijski dijalog kroz tematske okrugle stolove.

Mali Koraci promoviraju mir i nenasilje kroz međureligijski dijalog, obuku za nenasilnu komunikaciju i zajedničko djelovanje sa pripadnicima drugačijih etno-religijskih grupa sa ciljem ponovnog otkrivanja i izgradnje međusobno povezanog bosanskog etosa. Njihove metode uključuju interaktivno učenje, metode nenasilne komunikacije, proučavanje svetih tekstova i afirmaciju pozitivnih religijskih tradicija u modernom svijetu. Zasnivaju se na razumijevanju da kada se vrijednosti pomirenja, razumijevanja i prihvatanja svjedoče kod mladih i odraslih lidera zajednice, onda ti lideri imaju snagu da transformišu prisutne narative o sukobu i drugim etno-religioznim grupama.

Dodatak II: Akteri i stremljenja na polju gradnje mira u Bosni i Hercegovini

Ovaj priručnik je zajednički projekat organizacija koje su sarađivale na projektu Društvena transformacije i pomirenja (STaR) koji finansira USAID: Centar za Izgradnju Mira, Mali Koraci, PRONI Centar za razvoj mladih, Inicijativa mladih za ljudska prava i Karuna Centar za izgradnju mira. Ohrabrujemo predstavnike civilnog društva da primjene ove prakse tokom svog rada u oblasti izgradnje mira.

Istodobno, u Bosni i Hercegovini je bilo mnogo utjecajnih programa izgradnje mira. Potičemo čitatelja da sazna više o organizacijama koje su se bavile izgradnjom mira u nastavku* priručnika i pregleda njihove web stranice kako bi saznao više:

CNA - Centar za nenasilnu akciju

<https://nenasilje.org>

RAND Adresa za nenasilnu akciju

<https://dieschwelle.de/en/project-partners/southeast-europe/rand.html>

CRS - Katolička služba za pomoć

<https://www.crs.org>

Mreža za izgradnju mira

<https://www.mreza-mira.net>

World Vision

<https://www.worldvision.org>

Mirovna akademija

www.mirovna-akademija.org

Miramida

****Obavijest o odricanju odgovornosti:*** Stavovi, razmišljanja i mišljenja koje su izrazile gore navedene organizacije pripadaju isključivo tim organizacijama. Njihovo uključivanje ovdje u ovaj priručnik nije odobravanje njihovih stavova, razmišljanja, mišljenja ili prakse od strane Američke vlade ili Karuna centra za izgradnju mira.